

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Příběh vlastního čtení Příběhu inženýra lidských duší J.
Škvoreckého.**

**The story of my reading of The Engineer of Human Souls by J.
Škvorecký.**

Vedoucí práce:

PhDr. Josef Peterka, CSc.

Autorka práce:

Petra Schnebergerová

Masarykova 242, 339 01 Klatovy II

Specializace v pedagogice ČJ – AJ

prezenční studium

Rok dokončení: 2011

PROHLAŠUJI,

že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Dále stvrzuji, že odevzdaná elektronická verze práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze 17. června 2011

.....
Petra Schnebergerová

DĚKUJI

PhDr. Josefu Peterkovi, CSc. za poskytnutí odborného vedení, cenných rad a připomínek, kterými přispěl k vypracování této práce. Dále za jeho ochotu, trpělivost a vstřícnost, bez nichž by se tato práce neobešla. Ocenit bych chtěla také rychlost, snadnost a spolehlivost vzájemné komunikace.

Obsah

Obsah	1
1. ČTENÁŘSTVÍ.....	2
1.1 Moje čtenářská zkušenost.....	3
2. JOSEF ŠKVORECKÝ JAKO AUTOR.....	6
2.1 Zbabělci versus Příběh inženýra lidských duší	7
3. KOMPOZICE	11
3.1 Vnější (horizontální) kompozice.....	11
3.1.1. Několik slov ke genezi a srozumitelnosti titulu	12
3.2 Vnitřní (vertikální) kompozice.....	15
4. ANALÝZA VLOŽENÉ KORESPONDENCE	20
4.1 Lojza.....	23
4.1.1 Kdo se skrývá ve Škvoreckého díle?	27
4.1.2 Jan Zábřana	28
4.2 Jan.....	29
5. INTERTEXTOVÉ OPORY VYPRAVĚČE.....	33
5.1 Poe.....	36
5.2 Hawthorne	37
5.3 Twain.....	39
5.4 Crane	39
5.5 Fitzgerald.....	40
5.6 Conrad	41
5.7 Lovecraft	42
6. ZÁVĚR	44
Prameny a literatura:.....	46
Resumé	48
The summary	49
Klíčová slova:	50
Přílohy:	51

1. ČTENÁŘSTVÍ

Podle definice Jiřího Trávnicka je čtenářem „*ten, kdo deklaruje, že čte (knihy); ten, jehož mediální dovednost je směřovaná ke čtení; duševní uživatel knih (a jiných písemných zdrojů)*“¹. Čtenářství pak definuje jako „*plánovité a cílené rozvíjení četby zejména za pomoci školy, knihoven a jiných vzdělávacích institucí; rozvíjení, které je často doprovázeno institucionálně organizovanými kampaněmi a podpůrnými akcemi*“². Budu-li se přidržovat těchto definic, mohu s jistotou říci, že jsem čtenářem a provozuji čtenářství. Myslím si však, že čtenářství je mnohem víc, než co o něm říká tato definice. Nebo jsem se možná pouze dostala za hranici této „základní“ formy čtenářství a není pro mě tedy nadále dostačující. Čtenářství se pro mě stalo spíše dobrovolným vstupováním do vztahu „*autor – literární dílo – čtenář*“³ a nepotřebuji již vnější podněty školy nebo knihovny k tomu, abych si našla na knihu čas. Čtení už pro mě přestalo být plánem nebo cílem, ale stalo se spíše zábavou, koníčkem, prostředkem k dosažení estetického prožitku.

Ani to však není zárukou, že se mi očekávaného estetického zážitku vždy dostane a že mám ze čtení pokaždé dobrý pocit. Není totiž pravidlem, že se mi pokaždé podaří s knihou a jejím prostřednictvím i s autorem navázat plnohodnotný a rovnocenný vztah.

Existují knihy různě čtenářsky náročné. Vyhledávající různého modelového čtenáře. Modelový čtenář je „*ideální typ vnímatele daného textu či díla, k němuž se autor obrací*“ a pro něhož „*je text ,naprogramován*“⁴. Od čtenáře faktického se může velmi diametrálně lišit. Ani po přečtení velkého počtu velmi obtížných knih nemáme záruku, že vždy budeme schopni být ve všech ohledech autorovým modelovým čtenářem. Samozřejmě tím získáváme větší schopnost se autorovým nárokům přizpůsobit, ale čas od času se stane, že jako modeloví čtenáři selžeme.

Mým názorem je, a potvrzují to i moderní čtenářské studie, že i přesto, že lidé jsou poměrně zdatnými čtenáři, co se do počtu přečtených knih týče, mnozí preferují dnes spíše díla, která na ně jako na čtenáře nekladou příliš velké interpretační nároky. Nechtějí při čtení knihy řešit rébusy a být na každé druhé stránce konfrontováni se složitými metaforami, aluzemi a snahami autora čtení relativizovat a komplikovat. Chtějí spíše díky přímočarému, jasnému a ne příliš komplikovanému přístupu autora dosáhnout co nejhlubšího čtenářského zážitku. Domnívám se, že za toto zlenivění

¹ TRÁVNÍČEK, J.: *Čteme?*. Brno: Host, 2008, s. 35

² Tamtéž.

³ PETERKA, J.: *Teorie literatury pro učitele*. Praha: MME Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, s. 14

⁴ Tamtéž, s. 106

čtenářstva může především velký rozmach jiných druhů zprostředkování estetického zážitku (kino, počítače, koncerty, televize), které od uživatele nevyžadují téměř žádnou aktivitu a působí na něj, i když on zůstává zcela pasivním. Na námitku, že tyto možnosti existovaly již dříve, ale čtenáři tak líní nebyli, nacházím odpověď v tom, že knihy nikdy dřív nebyly zbožím tak běžně dostupným, jako je tomu dnes.

Dlouhou historii knihy vždy provázely problémy a represe. Nejprve byla její výroba tak drahá a náročná, že to bylo zboží velmi vzácné a nedostatkové. Později byla omezována spisovatelská svoboda a mnoho knih bylo zakázaným ovocem, které, jak je známo, nejlépe chutná. Autoři v dobách historických či politických krizí často skrývali mezi řádky svých knih své názory, které nesměly být otevřeně vysloveny, poselství a podporu čtenářům. Pro ty bylo pak ctí se ke knize dostat a mít možnost tato poselství přijímat. Byli v takových případech ochotni vynaložit větší úsilí, aby knize porozuměli. I toto však po roce 1989 odpadlo. Uvážíme-li navíc fakt, že existuje naprostá autorská svoboda a vzniká tedy obrovské množství nových knih, což čtenáře mate a do jisté míry to u něj zastírá schopnost rozlišit díla kvalitní od děl brakových, nemůžeme se divit, že zlenivěl a zmírnil své nároky na četbu.

1.1 Moje čtenářská zkušenost

Tento delší úvod by měl posloužit jako základ pro sdělení mého konkrétního osobního čtenářského zážitku s jednou konkrétní knihou. Tou je *Příběh inženýra lidských duší* od Josefa Škvoreckého.

I přesto, že jsem (především vzhledem k druhu studia) čtenářem silným (25–49 knih přečtených za rok), místy až vášnivým (50 a více přečtených knih za rok) a čtení pro mě není jen povinností, zmíněná čtenářská lenost a ztráta schopnosti držet krok s náročným autorem se nevyhnula ani mně. Mnohdy je pro mne snazší přistoupit k dílu náročnému a uměleckému jako k četbě relaxační a nesnažím se mu za každou cenu porozumět. Spíše se snažím v něm najít momenty pro mě osobně zajímavé a podnětné. Tím sice obcházím jeho nárok na vyšší míru soustředěnosti, pozornosti, trpělivosti, poučenosti a otevřenosti, který by na mě jinak byl kladen, ale o mnohé tím také přicházím. To všechno se váže i k mému čtení knihy *Příběh inženýra lidských duší*.

Jelikož si knihy často vybírám podle toho, jestli obsahují téma, které je mi sympatické, stalo se, že jsem před *Příběhem lidských duší* přečetla od Škvoreckého pouze knihu *Sedmiramenný svícen*. To způsobilo, že jsem se na čtení *Příběhu* těšila jako na další možnost přečíst si něco zajímavého k židovskému tématu. Něco, do čeho se snadno začtu, a čemu budu rozumět.

Jak se brzy ukázalo, sama sebe jsem velmi přecenila a autora velmi podcenila. Když nad tím zpětně uvažuji, omyl to byl značný a velmi trapný. Ještě o to víc, že *Sedmiramený svícen* tvoří ve Škvoreckého bibliografii poměrně velkou výjimku, co se volby tematiky týče. Rozhodně se z četby této knihy nedá vysuzovat jeho autorský styl tak, jako jsem to udělala já.

Velmi záhy jsem zjistila, že *Příběh inženýra lidských duší* je právě z těch děl, která kladou na čtenáře velké, nejen interpretační, nároky. Vyžadují jeho plnou pozornost, aktivitu a poučenost. Pokud chce čtenář román být jen dočíst, čtenářská lenost je nepřijatelná. Pokud chce dnešní čtenář tomuto románu porozumět, vyžaduje to od něj značnou sekundární aktivitu, neboť až poučené čtení tohoto díla může přinést ten pravý čtenářský zážitek. Čtenář, který se rozhodne *Příběhu inženýra lidských duší* věnovat svůj čas a pozornost, se kromě trpělivosti bude muset vyzbrojit znalostí Škvoreckého biografie, aby prohlédl míru jeho autobiografičnosti. Znalostí kulturně-historických a politických událostí let válečných a komunistických v Československu, aby pochopil autorovy skryté narážky na ně. Dále znalostí sedmi děl anglosaské literatury a alespoň základní znalostí několika jiných Škvoreckého děl, aby nebyl zaskočen a zmaten, když k nim autor začne odkazovat a detailně se jimi zabývat. Znalostí několika evropských jazyků, neboť autor se nezdráhá je do knihy na některých místech vkládat v původním znění. Mimo jiné se bude muset vyzbrojit také otevřeností k neobvyklým kompozičním a vypravěčským postupům. I v této oblasti autor dává přednost složitějším, místy až postmoderním postupům, před jednoznačnou, chronologickou, dějovou linií a přehlednou vnější kompozicí.

Nebylo by jistě už ani třeba říkat, že jsem na takovéto čtení nebyla vůbec připravená a jako Škvoreckého modelový čtenář jsem selhala.

Troufám si však říci, že stejným způsobem by selhala většina mých vrstevníků, pokud by se pokoušela o četbu *Příběhu inženýra lidských duší* s porozuměním. To se pokusím dokázat i na základě přiložené ankety, na kterou mi odpovídalo 13 respondentů věkové skupiny 20 – 25 let, všichni procházející vysokoškolským vzděláním, ovšem rozdílných oborů a zaměření. Anketa však neslouží jako reprezentativní výzkum, ale spíše jako podklad pro doplnění mých stanovisek. Jejím cílem bylo zjistit, do jaké míry splňuje dnešní mladý člověk předpoklady pro to, aby se mohl stát Škvoreckého modelovým čtenářem.

V této bakalářské práci si kladu za cíl prostřednictvím subjektivní analýzy několika vybraných, čtenářsky podceněných míst osvětlit, jaké problémy představuje pro dnešního průměrného čtenáře čtení *Příběhu inženýra lidských duší* od Josefa Škvoreckého, a co všechno vyplyne z tohoto díla na povrch, pokud si čtenář dá tu práci a pokusí se stát jeho modelovým čtenářem. Já jsem se o to pokusila tak, že jsem druhému čtení tohoto románu věnovala více času, trpělivosti a pozornosti a snažila se k místům, která mi dělala potíže (kompozice, intertextové opory vypravěče) nebo jejichž

důležitost jsem při prvním čtení podcenila (analýza vložené korespondence), najít sekundární literaturu nebo poučení na internetu. Jak moje cesta od nepoučeného, líného a naivního čtenáře k tomu poučenému a částečně snad i modelovému vypadala, by měly podhalit následující kapitoly.

2. JOSEF ŠKVORECKÝ JAKO AUTOR

Jelikož se literární dílo jen málokdy dá plně oddělit od života jeho autora, pozastavím se zde na chvíli nad osobností Josefa Škvoreckého.

Josef Škvorecký se narodil roku 1924 v Náchodě, který se později stal jeho románovým Kostelcem. Ke spisovatelství získal náklonnost již v útlém věku a "začátek" své dráhy spisovatele popisuje takto: „*Asi tak v osmi letech jsem přečetl nedokončenou trilogii amerického spisovatele Jamese Olivera Curwooda, začínající dílem Mužové statečných srdcí a nekončící nenapsaným třetím dílem Tajemná jeskyně. Tak jsem ten třetí díl napsal, otce nadchl tak, že k němu nakreslil ilustraci (střílejšího zálesáka) a román měl bezmála 19 stran.*“⁵

Josef Škvorecký zůstává dodnes velmi plodným, mnohostranným a váženým, česky píšícím, autorem. To i přesto, že již od roku 1969 pobývá trvale v kanadském Torontu. Některé své eseje nebo jiná díla literárně-teoretické povahy píše samozřejmě anglicky, protože jsou určena především anglofonnímu publiku. Veřejné projevy, přednášky a rozhovory probíhají na americké půdě také výhradně anglicky. O volbě jazyka pro svá rozsáhlejší díla však říká: „*Podívejte, já píšu romány, prózu, jediné česky, mě se vždycky ptají Američani, jestli už píšu anglicky. Nikdy bych si netroufl psát prózu anglicky, i když umím slušně, protože psát je rozhodně dost těžké, když to děláte v mateřské řeči, a ještě k tomu přidat obtíž cizí řeči, to není možné. Já rád používám slang a všelijaké jazykové legrace, to bych v angličtině neuměl.*“⁶ Kniha *Příběh inženýra lidských duší* ale jeho dvojjazyčnost plně odráží, i když je psaná česky.

V Torontu se Josef Škvorecký velmi rychle zabydlel, díky své již od mládí pociťované (už ve *Zbabělcích* pěkně vyobrazené) náklonnosti ke všemu anglosaskému, a odchod do exilu byl tedy pro něj vlastně splněným americkým snem. Sice se mu tím na dlouhou dobu uzavřela cesta do původní vlasti, ale jak sám říká, nikdy příliš nepociťoval touhu se domů vrátit, i když se to od něj asi očekávalo.

Za svůj dosavadní život napsal desítky děl různých témat i žánrů. Básnické sbírky, kterými jako mladý spisovatel začínal, povídky nebo novely. Dále moderní detektivky, ke kterým získal náklonnost při překládání Raymonda Chandlera a jejichž psaní se začal věnovat při hospitalizaci v Motolské nemocnici. Vydával je pod jménem svého blízkého přítele Jana

⁵ CÍSAŘ, J.: *Taxi to spočítejte: Je mi šestaosmdesát*. In: GRANDbiblio, 2011, roč. 5, č.1, s. 4-5

⁶ ŠKVORECKÝ, J.: *Josef Škvorecký vypráví*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1992, s. 20 (V odpovědi na otázku: *Jak spisovatel vnímá, když je mnoho let vzdálen domovu a současnému vývoji jazyka, cítí to jako určité nebezpečí nebo se touto otázkou vůbec nezabývá?*)

Zábrany, který mu asistoval při tvorbě jejich dějové osy a logiky. Na přípravě novějších děl se pak podílí jeho manželka Zdena Salivarová-Škvorecká. Významnou součástí jeho literární činnosti se staly překlady mnoha děl moderní americké prózy a bez povšimnutí nemohou zůstat ani jeho eseje, náměty a scénáře k filmům. Především je však autorem několika známých románů.

Přesto, že se dá říct, že Škvorecký nikdy nenapsal nic vyloženě špatného nebo nezajímavého a jeho tvorba i s přibývajícím věkem stále zraje a nejeví známky spisovatelské senility, abychom použili slov, kterými sám Škvorecký vyznamenává amerického spisovatele Grahama Greena v článku pro *Plamen*⁷, z jeho tvorby nápadně vystupují dva románové monumenty.

Zatímco jeden čtenáře poprvé detailněji seznamuje s postavou Danny Smiřického, druhý je naopak jakýsi „*epitaf na Dannyho a jeho generaci*“⁸. Řeč je samozřejmě o *Zbabělcích*, románu, který v době svého vydání vzbudil obrovský rozruch svou neskrývanou kritičností, odvahou, neúctou ke všem autoritám, totálním popřením zásad tvorby socialistického realismu a naprosto otevřenou depatizací všeho, co ve své době patetizováno býti chtělo a muselo. Román, který stál na samém počátku Škvoreckého literární tvorby, ale přesto je dodnes výjimečně hodnotný. Druhým je román *Příběh inženýra lidských duší*.

2.1 Zbabělci versus Příběh inženýra lidských duší

Oba romány se odvíjí okolo stejné hlavní postavy. Tou je Danny Smiřický, který nese mnoho autorových autobiografických rysů. Jsou to romány společenské, místy politické, zachycující nejen život hlavní postavy a její postoj k probíhajícím nebo již proběhlým událostem, ale i četné komentáře k významným kulturně-politickým událostem, kterými prošla jedna konkrétní generace. Lze je tedy částečně považovat i za romány generační. Oba jsou také nesené spíše v humorném a ironizujícím tónu a vyhýbají se vynášení absolutních soudů.

Zajímavější však bude zamyslet se, v čem se oba romány liší.

Zbabělci jsou dílo poměrně rané. Škvoreckému bylo okolo čtyřadvaceti let, když je psal. Žil v té době v Československu, a je pravděpodobné, že neměl velkou osobní zkušenost se zahraničím. Proto se román odehrává víceméně pouze na jednom místě, kterým je městečko Kostelec. Je psán subjektivizovanou ich-formou a v chronologickém sledu

⁷ a kterými jakoby sám prorocky popsal svou spisovatelskou budoucnost

⁸ PEŇÁŠ, J., *Entertainment na stará témata*. In: Prostor, 1992, Roč. 1, č. 202 (19921127), s. 12

zachycuje zážitky několika posledních dnů druhé světové války z pohledu mladého, adolescentního studenta Daniela „Dannyho“ Smiřického, který se cítí ve svém domácím prostředí sebejistě a dobře ho zná. Ze své vlastní perspektivy popisuje probíhající události. Obrazy jeho vnitřního rozpoložení jsou místy prokány názory na probíhající válku. Danny v románu líčí kriticky tak zvané hrdiny osvobozování naší země a celou věc otevřeně depatetizuje. Převažuje u něj tendence probíhající události zlehčovat a zesměšňovat. Mnohem víc než probíhající boje a jejich politické pozadí ho však zajímají jeho vlastní milostná dobrodružství, zvyšování osobní prestiže před místními dívkami a kamarády nebo hraní na saxofon. Už zde se projevuje Škvoreckého osobitý styl v použití slangu a jazykových her v jazyce postav. Když se Danny ujme anglických vojáků, kteří přijdou do Kostelce, hovoří s nimi anglicky.

Naproti tomu román *Příběh inženýra lidských duší* píše Škvorecký už v exilu v Kanadě, tedy na místě, kde se necítí zcela sebejistě. Jako téměř každý exulant si „uvědomuje, že jeho vlastní identita – kterou ve staré vlasti považoval za cosi samozřejmě daného – je odlišnou životní realitou znejišťováno“⁹. Sám Škvorecký o motivaci k jeho napsání říká toto: „Začal jsem psát o Danny, dobře se mi o tom psalo, tak jsem pokračoval, a když jsem přišel do Kanady a pořád vzpomínal na život v Československu, tak se mi vybavovala spousta detailů, epizod jak z války, tak z poválečné doby, z 50. let – a udělal jsem z toho dva romány. Mohl bych o tom psát dál, ale řekl jsem si, že už je asi Dannyho dost, tak jsem začal psát o Dvořákovi.“¹⁰

V době jeho napsání je už vysoce vzdělaným a intelektuálním mužem ve středních letech, který prošel zkušeností socialismu, což se v románu výrazně projevuje. Němá už potřebu se jen událostem vysmívat a převracet je naruby. Jeho cílem je spíše objektivně popsat prostředí, ze kterého vyšel a situace, kterými prošel pro potřeby jiných, kteří je nezažili. Nesnaží se svého čtenáře pouze pobavit, ale snaží se mu také prostřednictvím svých úvah a reflexí něco předat. Nepředává už jen čistě subjektivní prožitky a názory, ale snaží se čtenáři poskytnout vícero různých pohledů (především pomocí epistolární techniky). To ale neznamená, že by se vzdal svého smyslu pro humor. Cení si toho na něm i mnoho amerických kritiků. Knižní recenze deníku *Los Angeles Times* říká, že *Příběh* „Je...tak zábavný, že by bylo nebezpečné ho číst a nahlas se přitom nesmát.“¹¹ (přeložila P. S.). Recenze amerického týdeníku *Newsweek* pak říká, že „Kromě mnoha jeho předností, je *Příběh inženýra lidských duší* pravděpodobně nejzábavnějším akademickým románem od dob Bradburyho *Člověka dějin*.“¹² (přeložila P. S.)

⁹ PILAŘ, M.: *Vrabec v hrsti aneb Kliše v literatuře*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2005, s. 12

¹⁰ ŠKVORECKÝ, J.: *Josef Škvorecký vypráví*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1992, s. 27

(V odpovědi na otázku: *Jak dlouho jste myslel na projekt Inženýra lidských duší?*)

¹¹ „The Engineer of Human Souls.“ *Dalkey Archive Press, Champaign, London, Dublin* 22.3.2011 <<http://www.dalkeyarchive.com/book/?GCOI=15647100598450>>.

¹² Tamtéž.

Škvorecký rád i ta nejzávažnější témata zlehčuje a převrací je do polohy anekdoty. Jak správně poznamenává Pavel Trenský, scény prodchnuté záchodovým humorem dodávají někdy románu atmosféru až švejkovského typu. Stejně jako ve *Švejkovi* se ale i v *Příběhu* pod slupkou humoru skrývají hlubší a vážnější témata, životní názory a pravdy a také mnoho lidské moudrosti.

Příběh inženýra lidských duší je právem považován za Škvoreckého „nejrozsáhlejší, kompozičně nejkomplikovanější, existenciálně nejzakotvenější“¹³ a literárně nejvyzrálejší román.

I Dannyho pohled se do jisté míry objektivizuje, přestává být řízen emocemi a city a převažuje rozumové jednání. Je to, stejně jako ve *Zbabělcích*, postava silně autobiografická. Na některých místech románu jsem měla pocit, že už nevidím svět očima Dannyho, ale očima samotného Škvoreckého. V *Příběhu* se to týká například pasáží, ve kterých se Danny vyjadřuje ke spisovatelství jako profesi nebo obecně k literatuře. Z jiných pasáží jsem pociťovala až stud, že skrz postavu Dannyho vlastně nahlížím do intimních oblastí autorova života. Téměř, jako bych pročetla tajný osobní deník plný zpovědí, které nikdy neměly být zveřejněny. Danny sdílí se Škvoreckým mnoho životních osudů. Stejný osud jako Škvoreckého otce, který byl vězněn za činnost v Sokole a nakonec zemřel na následky zranění nohy z 1. světové války, sdílí i Dannyho otec románový. Škvorecký byl stejně jako Danny nejprve gymnazistou, poté pomocným dělníkem v náhodské Metallbauwerke Zimmemann und Schilling, následně univerzitním studentem v Praze, tankistou v rámci vojenské služby a nakonec i profesorem americké literatury na univerzitě v Torontu. Překvapivým a zajímavým detailem je zjištění, že i část knihy popisující Dannyho odhalený pokus o sabotáž v továrně, kterým se chtěl vytáhnout před spolupracovnící Nad'ou je z velké části založen na pravdě. Škvorecký to uvádí v interview z roku 1984 s americkým novinářem a hlasatelem Donem Swaimem. Možná právě proto jsou emoce spojené s touto událostí v románu tak živě vyobrazeny.

Danny Smiřický v tomto románu ztrácí většinu své mladické zbrklosti, touhy po hrdinství a neustálých snah oslnit kdejakou dívku. Větší část knihy zabírají epizody z kanadského exilu, ve kterých Danny vystupuje jako poměrně nudný, postarší muž, který se naprosto spokojil s tím, že může v klidu, bez neustálého policejního dozoru žít, učit, psát nebo se scházet s přáteli a víc od života ani nechce, ani neočekává. Většinu svého času tráví vzpomínáním na své mládí v československém Kostelci nebo pozorováním lidí okolo sebe. Zdá se sice, že v jeho nynějším životě se neustále něco děje a že jen velmi zřídka tráví čas sám a nečinně, ale jeho časová náplň je v porovnání s Dannym ze *Zbabělců* pro mladého čtenáře poměrně fádňá a nezajímavá. Jistě, stále je zde mnoho scén z Dannyho mládí, ale i ty jsou

¹³ PEŇÁS, J., *Entrtėjnment na stará témata*. In: Prostor, 1992, Roč. 1, č. 202 (19921127), s. 12

zabarveny odstupem zklidněného muže ve středním věku. Je z nich cítit odstup, přehodnocená situace, odpatetizovanost, možná i potlačené emoce.

Zatímco se *Zbabělcovým* Dannym se mladý čtenář poměrně snadno ztotožní, neboť jeho mladická nerozváženost, vnitřní rozpolcenost a neohrabanost se příliš neliší od jeho vlastní, se stárnoucím, zahloubaným, flegmatickým *Příběhovým* Dannym, který je navíc intelektuálem a profesorem americké literatury, už se ale ztotožní opravdu málokterý teenager.

Časoprostor románu se oproti *Zbabělcům* značně rozšiřuje, stejně tak narůstá i počet postav. Děj se neodehrává jen v rámci jednoho malého města, během několika málo dní, ale na mnoha místech, v mnoha různých časových obdobích. To ostatně dokazuje už jen rozsah románů. *Příběh inženýra lidských duší* je co do počtu stran téměř dvojnásobný.

Zaznamenat můžeme i vývoj v oblasti spisovatelské zručnosti a důmyslnosti. Zatímco *Zbabělci*, co se vypravěčské techniky a kompozice týče, příliš nepřekračují normy (z pohledu dnešního, ne dobového), v *Příběhu inženýra lidských duší* se uplatňuje několik velmi zajímavých kompozičních technik, (kterými se budeme v této práci později detailněji zabývat) a ke kterým se Škvorecký na své cestě spisovatele musel teprve propat a pročíst. I technika práce se slangy a jazykovými hrami se zde dostává na svůj zdánlivý vrchol. Oproti *Zbabělcům* je zde rejstřík jazykových her nově obohacen o tak zvanou čechokanadštinu, tedy jazyk na pomezí češtiny a kanadské angličtiny, který si přisvojují někteří čeští emigranti po příchodu do Kanady. Dále je zde ve velké míře využito celoanglických replik, ruských, německých, latinských a slovenských vět (v plné nebo zkomolené podobě) nebo nářečních výrazů. Významnou změnou je i Škvoreckého využití intertextovosti (tomu je věnována samostatná kapitola této práce). Četné využití odkazů k textům zahraničních autorů značně zvyšují nároky na čtenáře.

Tím se v žádném případě nesnažím význam nebo úroveň *Zbabělců* jakkoli snížit. Přiznám se totiž, že zatímco *Zbabělce* jsem přečetla jedním dechem a poměrně jsem se u toho pobavila, *Příběhem inženýra lidských duší* jsem se prokousávala po malých kouscích několik měsíců a po dočtení jsem cítila hlavně zmatek a vyčerpání. Žádný velký čtenářský zážitek se u mě nedostavil a naopak převládla spíše čtenářská frustrace.

3. KOMPOZICE

Kompozicí se v literatuře označuje „způsob členění a spojování textu“¹⁴. Kompozice každého literárního díla se dá nejzákladnějším způsobem rozdělit na „kompozici vnější (horizontální), pozorovatelnou prostřednictvím grafického členění již okem, a vnitřní (vertikální), založenou na tematických posloupnostech“¹⁵.

Škvoreckého *Příběh inženýra lidských duší* je, co se kompozice týče, výjimečný. Ne tak výjimečný v širším rámci jeho autorského stylu, neboť kompoziční uspořádání podobného rázu lze najít už například v *Mirácku*, ale rozhodně výjimečný pro čtenáře. Výjimečný ve své složitosti a organizované roztržitosti. Podle Pavla Trenského je *Příběh* „polytematická, polyfonická kompozice, kterou tvoří volně spojované epizody a prvky různých žánrů“¹⁶. Jak podotkl laičtěji, ale poněkud srozumitelněji Jiří Peňás ve svém článku pro časopis *Prostor*, *Příběh* svou kompozicí „připomíná rozházenou skládačku puzzle“¹⁷, což přesně odpovídá pocitu, jaký jsem z románu po prvním přečtení získala. Při druhém čtení jsem proto kompozici věnovala zvýšenou pozornost a zkusila ji analyzovat a najít v ní řád.

Vzhledem k rozsahu románu je nasnadě, že jisté vnější členění textu je nutné, pokud autor nechce čtenáře zmást či dokonce odradit neforemnou masou textu. Toho se Škvoreckému do jisté míry podařilo vyvarovat zvolením poměrně přehledné vnější kompoziční strategie. Při prvním, zevrubném prolistování jsem na uspořádání knih neshledala nic neobyčejného a nepochybovala jsem o tom, že budou jasně a nekomplikovaně strukturované a že jejich čtení nebude představovat žádný problém.

Vnější symetrie a přehlednost díla se však při čtení dostala do konfliktu s roztržitou kompozicí vnitřní a výsledkem pro mě, jako pro čtenáře, který ještě nebyl blíže seznámen s autorovými tvůrčími postupy, (vyjma *Zbabělců* a *Sedmiramenného svícnu*), čtenářská frustrace a zmatenost.

3.1 Vnější (horizontální) kompozice

Monumentální dílo, které zabírá rozsah téměř šesti set stran a bývá proto rozdělováno do dvou samostatných dílů, nemá žádný úvod, autorský

¹⁴ PETERKA, J.: *Teorie literatury pro učitele*. Praha: MME Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007, s. 182

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 83

¹⁷ PEŇÁS, J., *Entrtėjnment na stará témata*. In: *Prostor*, 1992, Roč. 1, č. 202 (19921127), s. 12.

komentář či předmluvu. Škvorecký tedy neposkytuje žádnou „instrukci k tomu, jak má čtenář k dílu přistupovat“¹⁸, což by se ale, dle mého názoru, dnešnímu čtenáři vzhledem k jeho již několikrát zmíněné čtenářské nepřístupnosti poměrně hodilo. Dílo je tak otevřeno až titulem.

3.1.1. Několik slov ke genezi a srozumitelnosti titulu

Jak píše Pavel Trensý ve své knize „*Název románu se ironicky vztahuje k známé definici spisovatele podle dogmat stalinské estetiky: spisovatelova práce má plnit funkci propagandistickou a výchovnou.*“¹⁹ Čtenáři Škvoreckého generace nebo takoví, kteří bezprostředně zažili období řízené těmito frázemi, okamžitě pochopí, že jde o titul těžce ironický, nebo jim to alespoň vyplyne po přečtení díla. Já však musím s jednou částí Trensého názoru polemizovat.

Jak vyplývá z mé osobní zkušenosti a také z výsledku ankety, kterou jsem připravila pro účely této práce, pro dnešní generaci už tato definice spisovatele rozhodně není známá. Z profesorů na středních školách, kde se student s dílem může prvně setkat, buď nikdo nechce opakovat stalinské fráze, nebo na to není čas. Neznalost motivace titulu ale také možná do jisté míry distancuje dnešní čtenáře od tohoto Škvoreckého díla. Na otázku, zda dotázaní s jistotou vědí, z čeho autor při výběru titulu vycházel, dokázaly ze třinácti zúčastněných odpovědět pouze dvě studentky Pedagogické fakulty a to takto: „*Vztahuje se ke stalinskému pojetí spisovatele, jako inženýra lidských duší. Je to titul ironický.*“; „*Nějak to souvisí s propagací ruské revoluce, název bude asi dost ironický.*“ Já sama jsem ponětí o genezi titulu získala až poučením ze sekundárních zdrojů.

Na otázku, zda respondenti titul vnímají spíše jako vážný, komický nebo ironický, se velmi těsně střídala odpověď ironický (6x) s odpovědí vážný (7x), (odpověď komický se objevila pouze 2x). Pokud však uvážíme, že na základní otázku, zda dotazovaný román četl, jsem dostala pouze jednu kladnou odpověď, se lze domnívat, že u většiny správných odpovědí šlo buď pouze o tip, nebo o správný osobní pocit.

Kdybych na tuto otázku měla odpovídat já ještě před prvním čtením knihy, odpověděla bych pravděpodobně také možností vážný. Z názvu jsem nepoznala, že půjde o příběh spisovatele, ale usuzovala jsem, že půjde opravdu o nějakého inženýra, pravděpodobně někoho, kdo řídí osudy jiných lidí a má moc nad jejich dušemi.

Nicméně k tomuto problému se vztahovala také jiná otázka ankety. Respondenti v ní měli pouze na základě znalosti titulu tipovat, o čem dílo

¹⁸ HRABÁK, J.: *Čtení o románu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 35

¹⁹ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 83

bude pravděpodobně pojednávat. Několik odpovědí bylo velmi zajímavých. Například: „*Někdo nebo něco, kdo se snaží vysvětlit, co se odehrává ve vzduchu, když lidé na něco nebo někoho myslí, co se děje s tou energií toho myšlení, kam se přesouvá a jak funguje? A když je to inženýr, tak dělá určitě nějaké výpočty a závěry.*“ nebo: „*Představuji si Sci-fi. Příběh bláznivého vědce, který se snaží najít někoho, kdo mu bude rozumět, proto bude páchat různé pokusy a programovat lidské mozky dle svého obrazu. Děj se odehrává na planetě zemi v roce 2050. :) a nebo taky ne...*“. Vesměs však spíše převládaly názory, že se bude jednat o psychologický román zobrazující život psychiatra/psychologa nebo někoho jiného, kdo pozoruje jednání lidí, možná se s nimi snaží manipulovat nebo jim naopak pomáhat.

Vnější kompozici díla dále tvoří podtitul, který zní *Entrtejnment na stará témata o životě, ženách, osudu, snění, dělnické třídě, fízlech, lásce a smrti*. Shrnuje hlavní tematické okruhy, ke kterým se autor během románu cyklicky navrácí, i když cyklicky zde není úplně přesné vyjádření, neboť „*Inženýr je bez konvenční dějové posloupnosti, je téměř provokativně beztvary*“²⁰ a čtenář se tak někdy autorova návratu k jednomu tématu dočká téměř okamžitě a jindy si může počkat i několik desítek stran, což pocit cykličnosti poněkud narušuje. Řekněme tedy například, že se k tématům navrácí po elipsách. Tento způsob práce s dějem mě zvláště při prvním čtení velmi mátl. Vždy, když jsem se naladila na jednu dějovou linii, přišla nečekaně jiná, když jsem se naladila na tu, přišla zpět ta původní. Nenechala jsem se tím od čtení odradit a nelituji toho, ale věřím, že některým čtenářům by to mohlo stačit jako důvod knihu odložit a už se k ní nevrátit.

Dále následuje stránka obsahující věnování *Mojí nakladatelce*, kterou by s trochou fantazie mohla být myšlena jeho manželka Zdena Salivarová, dcera pražského knihkupce a nakladatele, která se později sama stala nakladatelkou a společně se Škvoreckým založila v Torontu nakladatelství Sixty-Eight Publishers, ve kterém také román vyšel. Pro tento názor jsem ale nenašla oporu v žádné sekundární literatuře a je pouze velmi subjektivním odhadem.

Poděkování kamarádce Jaroslavě Blažkové za plíživé poslovenštění postavy Dannyho kamaráda Lojzy, který se v průběhu děje přestěhuje na Slovensko; za které autor přebírá plnou zodpovědnost, následují tři citáty (Viktor Dyk, William Blake a Aristofanes), které uvozují první díl románu. Obdobně uvozují tři jiné citáty (Anatole France, Ezra Pound a Albert Camus) druhý díl románu. Souvislost mezi volbou citátů a dějem románu se ukáže až po jeho dočtení. Například citát Williama Blakea: „*Generalizovat znamená být Idiot. Partikularizování je znak Hodnoty. Obecné vědomosti jsou ty vědomosti, které mají Idioti.*“²¹ lze vyložit například tak, že Škvorecký jako autor preferuje líčení událostí a doby prostřednictvím jednotlivých,

²⁰ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 84

²¹ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 9.

individuálních prožitků vztahujících se k individuálním jedincům a nikdy se nesnaží hovořit za větší skupinu lidí, či snad celý národ. Stejně jako i jiná Škvoreckého díla je *Příběh inženýra lidských duší* „fundamentální vyjádření odporu ke každé odlidštěné společenské abstrakci, a naopak projevem nekonečného porozumění ke všemu individuálnímu“²². Škvorecký zobrazuje život ze své subjektivní perspektivy. Již tímto citátem dává svému čtenáři najevo, že nemá očekávat jakékoli snahy o objektivizaci. Vyličení doby prostřednictvím prožitků jedince považuje za mnohem cennější a přínosnější, (i když si jistě uvědomuje, že jako takové nikdy nemůže být absolutně vyčerpávající, celistvé nebo obecně platné), než líčení založené na generalizaci. Podobným způsobem by se dalo interpretovat i zbývajících pět citátů.

Každý ze dvou dílů románu je dále rozdělen do několika kapitol nazvaných jmény amerických spisovatelů, konkrétně *POE*, *HAWTHORNE*, *TWAIN*, *CRANE* (1. díl), *FITZGERALD*, *CONRAD* a *LOVECRAFT* (2. díl).

Důvodem pojmenování kapitol právě tímto způsobem může být, že příslušná kapitola vždy obsahuje snahu Dannyho, zkušeného univerzitního profesora Endevalské koleje v Kanadě, prostřednictvím interpretace jednoho díla uvedeného autora a prostřednictvím diskuze nad ním, objasnit svým americkým studentům nejen záležitosti literatury, ale i své životní postoje a názory.

Dalším důvodem jistě může být i to, že Danny již od mládí projevuje vysoký zájem o vše spojené s anglickým jazykem a také má vytríbený literární vkus. Později se stává spisovatelem a učitelem literatury, a proto je jeho vztah nejen ke čtení, ale i k interpretačním pokusům velmi vřelý. I když jsou jeho interpretace vybraných děl někdy nepřesné nebo nadsazené a Danny sám si to uvědomuje, literatura mu vždy pomáhala a pomáhá orientovat se v různých životních krizích. Literatura je pro něj zdrojem odpovědí na důležité otázky a rozřešení jeho rozličných tápání.

V Conradově *Srdci temnoty* nachází Danny například přesný předobraz pozdějšího dění v Sovětském svazu a právě *Srdce temnoty* mu pomáhá zpětně pochopit události, které v době svého mládí, kdy je osobně prožíval, nechápal. Dannyho láska k literatuře a jeho mnohdy velmi bystré a překvapivé interpretace vybraných děl se ale u většiny jeho studentů setkává s nezájmem. Studenti jeho interpretace vnímají jako „*cosi jiného z trapně starosvětského prostoru*“²³. Kromě radikálního Hakima a mladé české emigrantky Veroniky nikdo z jeho studentů nezažil totalitní režim a jejich prožívání a jejich běžné starosti se tedy výrazně liší od těch, které prožíval Danny v jejich věku v Československu. Ten si uvědomuje, že ať se bude snažit sebevíc, nikdy se mu pravděpodobně nepodaří jim věci pro něj velmi zásadního významu vysvětlit. I tak jsou ale hodiny literatury pro něj důležitou

²² PEŇÁS, J., *Entrtejnment na stará témata*. In: *Prostor*, 1992, Roč. 1, č. 202 (19921127), s. 12.

²³ PEŇÁS, J., *Entrtejnment na stará témata*. In: *Prostor*, 1992, Roč. 1, č. 202 (19921127), s. 12

součástí jeho kanadského života, neboť mu, když nic jiného, poskytují mnoho času, který může věnovat vzpomínání na své mládí.

Například při diskuzi o smyslu života nad *Tajemným cizincem* Marka Twaina mu v hlavě běží: „*Nechávám uplynout čas, bavím se, nezasahuju do diskuze dětí z prerie, dovoluji času, aby plynul, místo abych si ten drahý placený čas odpracoval a děťátka vyvedl z odvěkého bludiště mládí. Západního mládí, opravuji se v duchu. Ve východním světě jim ostře sledování pedagogové nedovolují bloudit – kam bych je asi zavedl, kdybych byl východním pedagogem?*“²⁴ jindy zase: „*Vicky drmolí něco o řece Mississippi jakožto jednotícím principu Hucka Finna, ale mně myšlenky utíkají od povinností, za něž jsem placen, k opulentním vzpomínkám, jimiž žiju.*“²⁵ Jelikož je ale Danny realista a flegmatik, nenechává se nepochopením ze strany studentů vyvést z míry a alespoň je pozoruje, snaží se je odhadnout a pochopit jako jednotlivá individua. Také se často baví jejich neznalostí, nevinností a naivitou. Se studentkou Irenou Svenssonovou, která představuje prototyp kanadského mladého člověka své doby, si Danny dokonce vypěstuje milostný poměr, ke kterému ale přistupuje s ležérností sobě vlastní a spíše ho využívá k pozorování Irenina chování a charakteru, než čemukoli jinému. Pak ji porovnává s kosteleckými dívkami své generace a vede úvahy nad tím, jak různá prostředí a různá kulturně-historická zázemí mohou lidi naprosto odlišně utvářet. Zároveň ale lze pozorovat, že kanadská Irena se například od kostelecké Ireny až tolik neliší. Jako pro každou dívku jejího věku jsou pro ni důležité věci jako láska, partnerství, kamarádi nebo image.

Každá z kapitol je otevřena dalšími dvěma citáty. Během prvního čtení se mi zdálo, že jsou vybrány naprosto bezděčně, bez jakéhokoli záměru. Měla jsem pocit, že se mě jen autor snaží ohromit svými znalostmi nebo mě naopak zahltit aluzemi a citacemi, ale při bližším zkoumání se ukázalo, že se většina z nich volně vztahuje k ději románu a pravděpodobně i rezonuje se Škvoreckého vnitřními přesvědčeními, hodnotami, pravdami a životními názory, které se do románu snažil vkládat. Citáty jsou z větší části přeložené do češtiny, ale několik jich je ponecháno ve svém původním znění, v angličtině.

Poté už nás autor bez velkého otálení vhazuje přímo do záplavy příběhů, epizod, asociací, vzpomínek, idejí a velmi umně „*formuje bohatý vír fragmentárních dějů*“²⁶, který nás na některých místech téměř hrozí pohltnout.

3.2 Vnitřní (vertikální) kompozice

²⁴ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 137

²⁵ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 179

²⁶ ŠVANDA, P., *Inženýrské vyprávění*. In: Danny, 1993, Roč. 4, č. 1, s. 37.

Text mezi jednotlivými mezníky, danými kapitolami, plyne podobně jako pásmo: „...předvčerejší se spojuje s dnešním lehce a přesvědčivě, nabízí čtenáři pohledný a oživující obraz světa. Tam, kde se lidem přiházejí neuvěřitelné příhody, aniž by zásadně měnily jejich vztah ke světu a k životu, aniž by totiž zážitky zrály v závazné zkušenosti, tam je možné cokoliv. Tam, kde je možné cokoliv, panuje chaos.“²⁷ A chaos to opravdu připomíná.

Neustále dochází k prolínání míst a časů, která sice působí nenásilně a jsou téměř vždy vyznačena předělem v textu, ale zároveň k nim dochází jakoby „bez ladu a skladu“ a bez na první pohled zřejmé vnitřní logiky. „Přirozené prolínání minulé (československé) identity s novou (exilovou) totožností a kontrapunktní vrstvení několika časových rovin tvoří základ syžetové stavby...“²⁸ tohoto románu. Ta je mimochodem z velké části nedělová. Trvalo mi téměř celý první díl, než jsem pochopila, že autor nezavádí neustále do textu nová místa a postavy, ale pouze se po delší prodlevě navrácí k tématům již zmíněným a již mnou pro množství jiných, mezitím představených, zapomenutým.

Z rozjímavého hloubání stárnoucího profesora Daniela Smiřického, spokojeně žijícího v Kanadě, je čtenář znenadání přenesen na Černou Horu u Kostelce, kde mladý, rozverný a rozjívený mladík Danny honí dívky po kopcích na saních a nic ho v tu chvíli netrápí.

Čtenář je tak vystaven prudkým změnám tónu, neboť Josef Škvorecký dokáže motivy a epizody vedle sebe klást tak, že během několika stránek zvládne čtenáře rozesmutnit, znechutit, rozesmát, překvapit, rozčítit a tak neustále dokola. Například, když v poměrně těsné blízkosti nalezneme dojemnou scénu z Nadina pohřbu: „Brečel jsem bezmocně a bezostyšně, ale nikdo si mě nevšiml. Brečeli všichni. Vdovec v příliš malém černém nedělním obleku, strejček Venhoda s šedinami kolem okoralé horácké pleši, teta Venhodová i těch sedm sousedů z Černé Hory, kteří přišli zimní metelící sedm kilometrů na městský hřbitov v Kostelci, protože Naďa si přála, aby ji pochovali blízko jejího táty.“²⁹ a poměrně nechutnou scénu z diskusního kroužku na záchodcích v mesřmitce, kde nováček Voženil vypráví své zážitky z války: „Jednoho Frantíka, [...] přiopláclo zdušný torpédo na fasádu vobchodního domu, kde nebyly žádný vokna, a tlak zduchu ho tak rozlisoval, že byl na placku... Chtěli ho seškrabat, ale byl přioplácnutej tak nafest, že ho tam nechali.“³⁰ A podobných nečekaných přechodů je v románu bezpočet.

Vše je navíc dále roztříštěno, když „Do paralelně plynoucích řetězců vkládá autor dopisy od jednajících postav adresované vypravěči i nejrůznější

²⁷ Tamtéž.

²⁸ PILAŘ, M.: *Vrabec v hrsti aneb Kliše v literatuře*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2005, s. 14

²⁹ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 126

³⁰ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 136

další "dokumenty".³¹ Slovo dokumenty je zde však třeba relativizovat, neboť se nejedná o dokumenty autentické, ale ve větší či menší míře stylizované. Těmito dokumenty jsou tedy myšleny zprávy z Agentury Reuter, dvojí parte, telegram od Veroniky z Československa nebo vložené novinové články. Nejdůležitějšími dokumenty jsou pak bezesporu dopisy, kterých je v románu okolo pětačtyřiceti. Jsou cenné především proto, že čtenáři představují postavy, které se, až na malé výjimky Vratislava Blažeje, Dannyho kamaráda Přemy Skočdopole a číšníka Bookera, ve vyprávěcích pasážích románu nevyskytují. Právě to vedlo k tomu, že jsem dopisům při prvním čtení románu nevěnovala příliš velkou pozornost. Postav, míst a časů tam beztak bylo už příliš na to, abych se stihla zabývat ještě těmi, které v ději ani přímo nevystupují.

Co se týče vnitřní kompozice, je tedy *Příběh* paradoxně zároveň na jedné straně velmi rozbitý, fragmentarizovaný a chaotický (náhlé střídání chronologického a retrospektivního způsobu vyprávění) a na té druhé poměrně sjednocený (což vyplyne až po dočtení románu).

Vyprávění sleduje dva hlavní proudy. Ty sice neustále narušuje „*metoda rozvedení vyprávěcího proudu do deltovitých útvarů*“³², ale vesměs se nepravidelně, avšak konstantně střídají.

Prvním proudem jsou Dannyho vzpomínky na mládí v Kostelci, orientované téměř výhradně na období konce války, nacistické okupace a totaleinsatzu, v rámci něhož byl spolu s dalšími kosteleckými obyvateli nasazen do místní Mesršmitovy továrny.³³ Když autor přeci jen někdy do příběhu zapojí epizodu z jiných období Dannyho mládí, což se ale nestává často, automaticky předpokládá, že čtenář je s okolnostmi těchto událostí obeznámen a pomocnou ruku v porozumění mu nepodává. Tímto způsobem je například do děje vložena epizoda, ve které Danny potkává náhodou v Praze svého někdejšího mistra z mesršmitky, pana Vachouška, o kterém si myslel, že byl dávno odstraněn. Setkání s ním způsobí, že: „*příjemný svět, kde jsem tou dobou právě žil, svět s Lizetkou, a nebyla-li tu, tedy s Geraldinkou, a nebyla-li tu ta – ten svět se rozplynul. [...] Bydlel jsem tou dobou v jedné vile v Podbabě, jež patřila staříčkému spisovateli a byla pro spisovatele nadměrná. Spisovatel patřil k družině Lizetčiných obdivovatelů, a protože měl známosti a byl národním umělcem, zařídil, že Lizetce vytiskli jako*

³¹ Svoboda, Richard in Slovník české prózy, 1994.: „ŠKVORECKÝ, Josef: Příběh inženýra lidských duší.“ *Slovník české literatury po roce 1945* 25.2.2011
< <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1576>>.

³² TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 89, Škvoreckého tendence jeden příběh nebo vzpomínku rozvinout o další příběh nebo vzpomínku tak, že se nakonec v ději dostane k úplně jiné vzpomínce

³³ Obdobím z gymnaziálních let, pražských studií nebo vojenské služby není v *Příběhu* záměrně věnována pozornost, neboť se jimi Škvorecký zabývá v samostatných knihách: *Prima sezóna*, *Mirákl* a *Tankový prapor*.

*soukromý tisk sbírečku básní*³⁴. I přesto, že je toto líčení důležité vzhledem k ději, dá se říci, že autor čtenáře hází do vody a nechává ho plavat. Stejně rychle, jako se dosud nezmíněné prostředí a postavy objevují, se totiž zase záhy ztrácí a autor se k nim už nikdy nevrací. Pamatuji si, že mě právě tato zmíněná scéna nejprve velmi zmátla a nechápala jsem, proč autor najednou zmiňuje období, o kterém jinak úplně mlčí. Až při pozdějším studiu materiálu jsem zjistila, že postava Lizetky je ústřední postavou z *Tankového praporu* a autor zde odkazuje právě k ní.

Časoprostor *Zbabělců* se do jisté míry se vzpomínkovými částmi *Příběhu* prolíná, ale autor se málokdy opakuje. Spíše než na události zachycené již ve *Zbabělcích* se soustřeďuje na události dosud neznámé, což se týká hlavně velmi komplexního vylíčení jeho vztahu s dělnicí Nad'ou Jirouškovou. Zkušenosti a zážitky jsou podány s dobře rozpoznatelným odstupem a jsou zabarveny nostalgií, která Dannyho mladistvá dobrodružství zbavuje sebedůležitosti a patetičnosti a umožňuje tak čtenáři v plném rozsahu pochopit Dannyho pokrok a postojový posun.

Druhým proudem je pak Dannyho současná zkušenost s exilem v Torontu v Kanadě, kam odešel po roce 1968 a kde se uchytil jako univerzitní profesor. I když i tato část je velmi často protkána vzpomínkovými odskoky do mládí a Československa, především v druhém díle získává postupně na důležitosti a je jí věnováno více prostoru. Tuto dějovou linii tvoří většinou epizody zachycující Dannyho při práci univerzitního profesora. Stejnou měrou však i jeho setkávání a zážitky s ostatními členy exilové společnosti či epizody datované těsně po jeho příjezdu do Ameriky, kdy trpěl neustálými podezřeními, že je sledován a hlídán.

Kdyby nebylo faktu, že jednotlivé epizody z těchto dvou proudů jsou do děje vkládány velmi nepravidelně, proudy by vytvářely vnitřní sjednocenost výrazně zjednodušující četbu a pochopení díla. Postup, který Škvorecký zvolil, ale čtení spíše ztěžuje.

Může se stát, že ačkoli zkušený čtenář, nejlépe Čech Škvoreckého generace, užasne nad složitou kompozicí *Příběhu inženýra lidských duší* jako nad velmi efektivní metodou vyobrazení spletitého života jedince těžké doby ve všech jeho zvratech a překvapeních a román pro něj bude čtenářským zážitkem na vysoké úrovni; čtenář méně zkušený, čtenář mé generace, který knihy, ve kterých není děj řazen chronologicky, považuje za příliš čtenářsky náročné, bude mít po přečtení tohoto Škvoreckého románu v hlavě velký zmatek a pravděpodobně ho odsoudí jako zbytečnou ztrátu času. Za úspěch lze ale považovat už jen to, že román vůbec dočte, neboť je pravděpodobné, že mnohý dnešní mladý čtenář by knihu kvůli její složitě kompozici odložil již v průběhu čtení. Byl by totiž příliš líný vynakládat úsilí potřebné pro

³⁴ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 104

orientaci v textu a příběhu, jehož vynakládání se správný modelový čtenář Škvoreckého nemůže vyhnout.

I mě stálo mnoho energie se v komplikované kompozici knihy zorientovat. Až když jsem se nad ní zpětně zamyslela, poučila se ze sekundární literatury a knihu znovu přečetla, podařilo se mi v ní najít určitý řád, který měla za cíl nastínit právě tato kapitola.

4. ANALÝZA VLOŽENÉ KORESPONDENCE

Josef Škvorecký v období sedmdesátých let 20. století, kdy tvořil své nejrozsáhlejší dílo – *Příběh inženýra lidských duší* – pobýval již nějakou dobu v kanadském exilu. Tam s manželkou ze své vlasti odešel poté, co *se jí* (vlasti) *od Sovětského svazu dostalo velice vydatné vojenské pomoci proti sobě samé*³⁵ a poté, co si uvědomil, že jako spisovatel tam nemá žádnou budoucnost.

Jelikož si svým odchodem zajistil pozici zakázaného autora a člověka pod přísným policejním dohledem, znamenal pro něj exil vedle získané autorské svobody a svobody projevu bohužel také garanci, že jeho knihy ani on sám po nějakou dobu zpět do Československa nezavítají.

Exil s sebou přinesl i další těžkosti. Škvorecký ztratil možnost každodenního fyzického kontaktu se svými přáteli a komunikaci s nimi mohl nadále udržovat převážně prostřednictvím telefonních hovorů nebo dopisů, pokud se jim náhodou nepodařilo do Kanady vycestovat a navštívit ho, což asi nebylo, vzhledem k politické situaci, zrovna na denním pořádku. Telefonování či psaní dopisů nemohlo být nijak zvlášť ideální formou komunikace. Kontrola a cenzura pošty a hovorů nebyla výjimkou a nikdo se nechtěl vystavovat zbytečným podezřením a opletačkám s tajnou policií.

A proto v době, kdy mobilní telefony a internet jako komunikační prostředky nebyly masově rozšířeny a u telefonních hovorů bylo velké riziko odposlechu, zůstávala korespondence jediným relativně bezpečným možným prostředkem pro udržení kontaktů mezi lidmi nejen v rámci jednoho státu, ale především, pokud šlo o komunikaci z odlišných stran světa. A věřím, že jako každý exulant i Škvorecký cítil potřebu udržovat vztahy se svými někdejšími přáteli, a tím udržovat vztah i se svou bývalou vlastí. Možná právě osobní zkušenost s odloučením, které mohly překlenout jen dopisy, přivedla Škvoreckého k využití epistolární techniky v románu *Příběh inženýra lidských duší*.

Stejně jako on odchází románový Danny ve středních letech do kanadského exilu a Československo nadále příliš často nenavštěvuje. Dopisy, které dostává v průběhu románu od svých přátel, poukazují na potřebu udržovat vztahy s přáteli živé, i když jsou člověku vzdáleni.

Jak už jsem zmínila dříve, dopisy mi zpočátku v románu přišly nadbytečné, neboť do už tak velké změti postav, časů a míst, zaváděly postavy, časy a místa další, nová. Téměř jsem měla tendenci dopisy přeskakovat. Když jsem se pak ale na některé z nich znovu zaměřila, abych

³⁵ KRIŠTOFOVI, V.+Z.: *Knížka o Josefu Škvoreckém*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1990, s. 22

mohla provést jejich analýzu, překvapilo mě, kolik informací se mi z nich podařilo vyčíst o jejich pisatelích a o tom, jak se různě vyrovnávali se svými životy a se situacemi, do kterých se dostali. Dopisy vytvořily jakýsi kontrast k tomu, jaký poměrně snadný a spokojený život vede Danny v exilu oproti jejich pisatelům, kterým režimy do cesty neustále kladou různé překážky. Tím, že Škvorecký dokázal každému z pisatelů vytvořit osobní, nezaměnitelný a charakteristický styl mě také opět přesvědčil, že jako spisovatel urazil od svých raných *Zbabělců* dlouhou cestu. Je bez problémů schopen zahrnout vícero vypravěčských perspektiv a postupů, aniž by to narušovalo vyprávění jako celek. V dopisech totiž jejich pisatelé přejímají role vypravěčů a podávají čtenáři informace o místech, časech a událostech, které by Danny sám, jako člověk odříznutý od své vlasti, nikdy podat nemohl.

První část dopisů, zařazených zvláště do prvního dílu románu, Danny dostává ještě v době, kdy pobývá v Československu³⁶ - přesná doba psaní není nikdy uvedena a často se nedá ani domýšlet – a i jejich pisatelé jsou povětšinou v Československu. Postupem času (z obsahu dopisů usuzuji, že jsou do románu zařazovány v chronologickém pořadí) je ale život zavádí na různá místa a zeměpisné vzdálenosti mezi nimi a Dannym se zvětšují.

U další části dopisů, především v druhém díle románu, je z obsahu zjevné, že v době jejich napsání pobývá Danny už v Kanadě.

Například Přemek Skočdopole píše v jednom ze svých dopisů Dannymu: „*Milý Danny, myslel jsem že se stavím u tebe v Kanadě, ale nevyšlo mi to s penězima tak sem jel rovnou domu ale ne do Sydney, tam bych asi vo dobrou práci nezavadil tak sem jel do Darwin jestli víš, to je nové město v North West Territories, hodně se tu staví a dělám na construction.*“³⁷ Tato citace zároveň slouží jako ukázka toho, že i pisatelé se v době psaní často vyskytují mimo republiku nebo ji postupem času, stejně jako Danny, úplně opouštějí. Právě Přemek se po nepovedené sabotáži uchýlí nejprve do Německa, pak na Sicílii a nakonec do Austrálie, odkud převážně píše.

Dannyho židovská kamarádka z dětství, Rebeka Silbernáglová, za nějakou dobu po návratu z koncentračního tábora odchází do exilu v Izraeli, odkud následně píše.

I výstřední zjev z Kostelce, Vratislav Blažej, se dlouho snaží uchytit v Československu, jako člen komunistické strany se dostane na výlet do Sovětského svazu, odkud napíše Dannymu dlouhý nadšený dopis, ale nakonec úplně obrátí a usadí se v Německu.

Na straně druhé jsou zde pisatelé, kteří z různých důvodů v rámci Československa setrvávají a Dannymu tak poskytují, zvláště tehdy, když už je v exilu, spojení s rodnou zemí. Ať už přímo nebo mezi řádky, poskytují mu panorama situace v Československu po jeho odchodu a nezřídka poskytují informace o aktuálním kulturně-politickém dění v zemi. To se týká především

³⁶ ať už v Kostelci nebo na studiích v Praze

³⁷ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 253

dopisů básníka Jana, zemědělce Lojzy a částečně i raných dopisů již výše zmíněného Vratislava Blažeje.

Výjimku tvoří pět dopisů, které nejsou vůbec adresované Dannymu. Jsou to milostné dopisy adresované československé dívce Lídě, přítelkyni Blběnky³⁸, kanadským barmanem Bookerem. Blběnka naplánovala, že by se díky dopisům mohla její přítelkyně „*Odvdát na Západ!*“³⁹. Na konci knihy ale vzniká kvůli dopisům komická – téměř švejkovská-situace, neboť Booker plní svůj úkol až příliš nadšeně., „*Říkala sem: musí to být sexy! Pešnyt! Vášnivý!*“ *zlobí se (Blběnka) a seznamuje mě (Danny) s tragédií. „A on to psal jako hard pornography! A že to má být taky politically conscious! Jenomže ten černej idiot to měl tak through and through politický, že by to neotiskli dnes ani jako lídink ártikl v Tribůně, ale vzali by to jako čistě strážnou provokaci!*“⁴⁰ Lída se tak samozřejmě na Západ nedostane a ještě z toho má opletačky s StB. Škvoreckému pak použití dopisové techniky posloužilo pro humornou ukázkou toho, jak to dopadá, když se, i přes dobrý úmysl, snaha přežene a oponent podcení. Bookerovy dopisy jsou tak ukázkově zamilované a tak učebnicově politicky angažované, že se rázem stávají nedůvěryhodnými.

Další výjimkou je jediný dopis Dannymu od Nadi Jirouškové, který sumarizuje incident, při kterém její přítel Franta praštil Dannyho kvůli Nadě tak silně, že skončil v nemocnici. Omlouvá se mu za Frantu. Také za to, že ho nemůže přijít navštívit, neboť je sama slabá a nemocná. Dopis je zajímavý především jazykově, neboť obsahuje Nadin silný dialekt. Pro představu uvádím: „*Tak sem mu řekla lepčí dyž nikdo nebude vědít kdo to udál a jenom ho pudeš poprosit za od puštění on je inteligentní a bude vědít žes to nemyslel zle akorát žes měl na něj stek.*“⁴¹ Škvorecký celkově velmi rád využívá k charakterizaci svých postav jazykové prostředky. Ty pak často hovoří různými dialekty, nářečími, hovorovou řečí nebo pomocí smíšení několika řečí dohromady.

Každopádně, každý z pisatelů je vykreslený a stylizovaný jako výrazné individuum s určitým životním osudem a dopisy mají proto na význam románu rozdílné dopady. Detailnější analýzou dvou nejvýraznějších a nejkontrastnějších pisatelů se nyní pokusím objasnit, co čtenáři říkají nejen o svých pisatelích nebo o Dannym, ale i o době, kterou už ne jeden dnešní mladý čtenář nechápe. I mně mnohé části dopisů pomohly ujasnit si, co se v době, kterou Škvorecký popisuje, a jejíž detaily se naší generaci často záměrně zamlčují, vlastně dělo, jak k tomu jednotliví lidé různě přistupovali a jaký to mělo dopad na jejich životy.

³⁸ Kanadské exulantky z Československa

³⁹ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 292

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 27

4.1 Lojza

První Lojzův dopis tvoří incipit *Příběhu inženýra lidských duší*. Lojzův poslední dopis je explicitem románu, což tvoří pěknou kompoziční symetrii.

Již dopis první může čtenáře, který není předem seznámen s tím, jak román bude vypadat nebo alespoň o čem bude, uvést v mylné přesvědčení, že se mu do ruky dostal román o primitivech a pro primitivy určen.

Přesto, že dopis je úplně vytržen z kontextu a čtenář nemá tušení, jaké události předcházely událostem líčeným v něm, nemá tušení, kdo ten Lojza vlastně je, kde žije, odkud se s Dannym zná a jakou měl, má nebo bude mít v jeho životě roli, říká o sobě dopisem poměrně mnoho.

Dopis je Škvoreckým záměrně stylizován tak, aby působil komickým dojmem. I když je z obsahové stránky dopisu zřejmé, že Lojza je dospělý muž, minimálně stejného věku jako Danny, jeho sloh odpovídá slohu dítěte ze základní školy. Jen úvodní a závěrečná věta dopisu „*předem mého dopisu přijmi srdečný pozdrav a milou spomínku. [...] Závěrem mého dopisu přijmi srdečný pozdrav a milou spomínku!*“⁴² mi připomínají školní výuku, při které se paní učitelka snaží žákům vštípit pravidla pro psaní dopisů a jiných oficiálních dokumentů. I vnitřní kompozice dopisu nahrává představě, že byl psán žákem sedmé třídy základní školy, který píše povinný dopis rodičům z tábora či z výletu. Jsem tam a tam, mám se dobře, jídlo mi chutná, mám se dobře, vrátím se tehdy a tehdy, mám se dobře.

Jak jsem se zde snažila naznačit, opakování a repetice toho samého slova, sousloví či motivu je u Lojzových dopisů velmi častým jevem. Kromě zmíněného opakování toho, jak dobře se má, se to už v prvním dopise dále projevuje výrazněji takto: „*Jsem v lázních od akse Rajnarda Hajdrycha. To je akse pro dělníci [...] Je to akse od Říšského Protektora Rajnarda Hajdrycha pro dělníci. Dřiu takové akse pro dělníci nebyli. [...] tak mi zařadili do akse Rajnarda Hajdrycha pro dělníci. [...] Já už se s akse Rajnarda Hajdrycha do fabriky neurátim [...] škoda, že tě nemůžou taky zařadit do akse Rajnarda Hajdrycha neb to je akse pro dělníci.*“⁴³

Samotné opakování zvýrazňuje ještě fakt, že je naplněno mnoha pravopisnými chybami. Stejně tak celý dopis. Některé z nich se dají přičíst severovýchodočeskému dialektu, který Lojza používá⁴⁴, například slova *neurátim*, jinde v dopise pak *dřiu*, *víc platěj*, i zvláštní použití prvního pádu množného čísla mužského rodu životného ve spojení, kde by měl být pád čtvrtý (*akse pro dělníci*) je typickým rysem tohoto nářečí.

⁴² ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 13

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ a který můžeme později najít například i u Nadi Jirouškové

Chyby v interpunkci, nebo spíše absolutní absence jakékoli interpunkce kromě teček a vykřičníků, se už ale nářečí přičíst nedá. Také chyby vzniklé fonetickým přepisem slov, které pravděpodobně Lojza nikdy neviděl napsané nebo je zapomněl jako *akse*, *Rajnarda Hajdrycha*, *betrýpslajtr* se dají připsat spíše jeho nesečtěllosti, snížené inteligenci nebo ignorantství.

Z prvního dopisu to ještě nepoznáme, ale dále se ukáže, že spíše než o ignorantství se jedná o to, že Lojza, jako poměrně prostý dělník, který je víceméně spokojený se svou prací a se svými životními podmínkami a zatím nemá žádné vyšší aspirace, necítí potřebu ani nutnost zabývat se politikou do takové míry, aby o ní četl v novinách nebo knihách. Většinu svého času nejspíš tráví prací a je tak vlastně spokojen. Právě z toho může například pramenit neznalost správného pravopisu jména Zastupujícího říšského protektora Reinharda Heidrycha, což se nám dnes může zdát značně nepochopitelné, zvláště u člověka, který přímo žil v době jeho vlády, když i dnešní generaci, pro kterou už to aktuální není, je ze školní výuky dobře znám.

Další možností může být, že Lojza pouze necítí k protektoru takovou úctu, aby důsledně vypisoval správné znění jeho jména, nebo si tímto přepisem z něj chce tropit před Dannym žerty, což je ale vzhledem k jiným aspektům jeho dopisů vysoce nepravděpodobné. Ty totiž opravdu poukazují spíše na neznalost, nesečtěllost a osobní nezaujatost pisatele než na jakoukoli prohnatost či rebelantství.

Jiné chyby, které v dopise čtenář může objevit, už jsou jen gramatického a pravopisného rázu jako *4x deně*, *objed*, *vidatná večere*, *vpoledne*, *dobro volně*. Ty ještě více nahrávají závěru, že Lojza pravděpodobně vychodil základní školu, možná se i vyučil, ale každopádně už delší dobu nemá kontakt s pravopisnými pravidly a zásadami, neboť to pro svou práci a pro svůj život momentálně nepotřebuje.

Z obsahu dopisu se dozvídáme, že Lojza je člověk značně přizpůsobivý. Mám představu, že už za války a protektorátu si občané museli uvědomovat, že Německá říše je utlačuje a zneužívá, že to, co propaguje je špatné a nehumánní. Že museli denně toužit po tom se hromadně vzbouřit a režim svrhnout (což ukazuje mojí naprostou politickou naivitu a neznalost).

Lojza mě hned svým prvním dopisem vyvádí z omylu. Poměrně nadšeně v něm totiž popisuje, jak si užívá v lázních, kam se dostal v rámci akce pořádané právě Reinhardem Heidrychem a nezdá se, že by ohledně toho pociťoval jakékoli výčitky nebo pochybnosti o správnosti svého jednání, což bych od něj, jako student sycený zvěstmi o ukrutnostech páchaných Němci na ostatních národech, očekávala. Již zmíněné časté opakování faktu, že akce je právě od Říšského protektora, ve mně vyvolává pocit, že se tím Dannymu vlastně chlubí a je na to pyšný. Stejně tak jeho rozhodnutí, že se po návratu z pobytu přestěhuje do Říše a začne tam pracovat, protože tam vydělá víc

peněz, ve mně vyvolává silné pobouření a Lojzovi zajišťuje nálepkou kolaboranta. Takto Lojzu odsoudit by ovšem bylo předčasné.

Další Lojzův dopis je velmi podobného ražení. Nejen, že obsahuje úplně stejnou uvozovací a závěrečnou větu, jak bylo citováno z dopisu prvního, ale najdeme zde veškeré dříve zmiňované stylové prostředky. Je zde úvod o tom, kde se Lojza nachází, jaké tam má podmínky a co jí. To se neobejde bez používání nespisovného jazyka a dialektismů, jako *ídla je dost, inač, ted'kon*. Opět zde kromě jednoho případu nenajdeme interpunkční čárky. Dopis obsahuje také několik krásných fonetických prepisů německých nebo cizích slov, které Lojza neumí napsat, například *Oberšarau, Berlin, frgeltunksvafe*. Objevuje se zde i nový prvek, který se později stane pravidelnou součástí kompozice Lojzových dopisů a to je výčet filmových představení, na kterých Lojza byl, s uvedeným hodnocením zážitku, hereckých výkonů a vizáže hereček. I názvy filmů nesou pro autora veliký potenciál v tom, že se dají fonetickým prepisem krásně „zprznit“. Tak se například dozvíme, že Lojza viděl film „*Ich frtraue dir mejne frau*“⁴⁵, který se mu velmi líbil. Pravopisnými a gramatickými chybami se nebudeme ale dále zabývat, neboť mnohem zajímavější bude prozkoumat, co nám o Lojzovi říká obsah dopisu.

Lojza píše Dannymu už z Říše. Důležitá je část, ve které se píše „*Máme skorem každou noc poplach ale do krytu nechodíme zboží musí bejt dyby trakaře padaly a Oberšau bombardovali jenom 2x věčinou lítaj bombardovat Berlin. Tam je to hrozný co nevinejch lidí přide vo život. Pan Majstr Akрман říká že říše má tajnou frgeltunksvafe a oplatí pluto kratum že zabijej neviný a ženy a děti tou frgeltunksvafe. Řiká že to bude paprsek smrti a nikdo mu neujde a po válce bude Nová Evropa.*“⁴⁶ Na to bez jakéhokoli dalšího komentáře plynule navazuje vyprávěním o svých filmových zážitcích.

Úryvek opět poukazuje na Lojzovu vysokou míru adaptability. Nejen, že se nezdá, že by přemýšlel o tom, že je sám v nebezpečí, ale navíc namísto toho, aby litoval své krajany, kteří v té době nejspíš trpí při heidrychiádě, lituje německé občany bombardovaného Berlína proto, že to slýchává od spolupracovníků. Ano, je lidské litovat každého v nevýhodném postavení bez rozlišování národnosti, rasy a ukazuje to na fakt, že Lojza není člověk bezcitný, ale zavládne i podiv, jak může litovat Němce, když nám způsobili za války tolik škod a trápení.

Ale tak už to s Lojzou prostě je. Aniž by nad tím mnoho přemýšlel, přebírá názory a tvrzení lidí kolem sebe a věří, že jsou správné a rozumné. Znovu se to ukazuje v pozdějším dopise, který Dannymu píše z návštěvy NDR, v rámci něhož navštívil i Drážďany a výstavu o náletu na ně, a ve kterém píše „*Ten súdruh hovoril ako obyvatelstvo Dresden túžilo po mieri ale americkí válečný štváčia vyslali veliké zväzi letadel a lietajúcich pevností a*

⁴⁵ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 66

⁴⁶ Tamtéž

zhodili na Dresden vyšej 500.000 ton horlavých aj trhavých púm. Bol to neludski zločin voči míru milovnému obyvateľstvu Nemeckej demokratickej republiky od válečných štváčov ktorí rozpútali druhú svetovú vojnu a od tej doby aj iné vojny napríklad v Koreji a vo Vietnami a proti Egyptu a Izraeli“⁴⁷.

Na dopise, který obsahuje tuto citaci, jsem založila i několik otázek, zaměřených na schopnost dnešních čtenářů odhalit skryté aluze, narážky a komické momenty, které Škvorecký do Lojzových dopisů vkládá a kterými podporuje jeho charakteristiku. Těmito místy se samostatně v bakalářské práci nezabývám, ale jistě zaslouží pozornosti.

Nikomu z respondentů nedělalo potíže z ukázky postihnout Lojzův charakter. Opakovaly se názory jako: nepřilíš vzdělaný, důvěřivý, lehce manipulovatelný, obyčejný člověk, kariérista, konformista, nadšený komunista, člověk utvořený prostředím, ve kterém žije a omezeným rozhledem.

Větší potíž ale dělalo všimnout si na ukázce historických nepřesností, které měly podpořit komický efekt výpovědi. Pouze dva respondenti si povšimli, že úryvek obsahuje místo označení měny Kčs spojení Ksč, což bylo pro svou dobu velmi příznakové a starší čtenář by si pravděpodobně nemohl nevšimnout. Nikdo z respondentů také nepostřehl, že Lojza v dopise tvrdí, že bombardování Drážďan bylo spácháno na občanech NDR. Ta ale v té době ještě neexistovala. I to mělo pravděpodobně zdůraznit jeho neznalost a tendenci překrucovat historická fakta.

Já jsem si těchto míst také ani při opakovaném čtení nepovšimla. Musela jsem na ně být upozorněna.

Problémem tohoto typu jazykového humoru je hlavně to, že po čase přestává být aktuální a pro nastupující generaci začne být neprůhledný. Proto ho většina z nás přešla bez povšimnutí. Věřím, že takových míst je, nejen v Lojzových dopisech, po románu rozmístěno mnohem větší množství, ale už je asi nikdy neobjevím, protože je moje mysl automaticky přeskakuje.

V průběhu románu pak následuje ještě dalších pět dopisů velmi podobného rázu.

Lojza se ožení se vzdálenou příbuznou ze Slovenska a odstěhuje se za ní. Dopisy, které píše ze Slovenska, čtenáře jen utvrzují v představě, že Lojza je „naivní materialista a konformista“⁴⁸, jak uvádí Pavel Trenský. Když vyženi statek, stává se z něj sedlák a zemědělec a dopisy jsou naplněné výčtem počtu kusů dobytka nebo vypěstovaných plodin, vychloubá se svojí dcerou Sulejkou, pracovními úspěchy svého bratra a jeho ženy a později úspěchy svými a dokonce svým „spisovatelstvím“. I přes svou původní neochotu vstoupí do Jednotného rolnického družstva a následně píše články do novin popisující jeho dosažené zemědělské úspěchy. Stylisticky se jeho

⁴⁷ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 205-206

⁴⁸ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 103

dopisy v průběhu románu nijak nevyvíjí. Vyvíjí se ale velice zajímavým způsobem jazykově.

Lojzův projev se vlivem nového prostředí začíná poslovenšťovat. Nejprve poměrně nenápadným zařazováním slovenských výrazů na místo českých, které se ale postupem času stává zřetelnějším a poslední Lojzův dopis už je psán téměř dokonalou slovenštinou, což si můžeme doložit porovnáním oné oblíbené Lojzovy formulky „*předem mého dopisu přijmi srdečný pozdrav a milou spomínku. [...] Závěrem mého dopisu přijmi srdečný pozdrav a milou spomínku!*“⁴⁹, která v posledním dopise zní „*napred mojho dopisu prijmi srdočný pozdrav aj milú spomienku. [...] Záverom mojho dopisu prijmi srdočný pozdrav aj milú spomienku*“⁵⁰.

Jeho schopnost přizpůsobit se jakékoli životní situaci a ještě z ní v rámci svých možností profitovat je tímto ještě více vyhrocena.

Autor je však k Lojzovi velmi shovívavý. Z profilu, který mu postupně pomocí dopisů utváří, vyplývá, že Lojza je člověk poměrně naivní, který si svou životní spokojenost zachovává tím, že nepátrá po pravdě. Přijímá překrucované pravdy tak, jak mu je servírují politické režimy, a žije si ve svém vlastním uzavřeném světě, kde je mu dobře. Vzhledem k tomu, že je víceméně prostáček, tím však nikoho neohrožuje, nikoho o své pravdě nepřesvědčuje a proto je jeho počínání omluvitelné. Pavel Trenský se o postavě Lojzy vyjadřuje takto „*V postavě Lojzy Škvorecký vytvořil karikaturu moderního ‚šťastného člověka‘, který je možný jen pokud má inteligenci hlupáka.*“⁵¹

4.1.1 Kdo se skrývá ve Škvoreckého díle?

Než začneme s analýzou dopisů další významné postavy, spisovatele Jana, je na místě zařadit malou odbočku týkající se Škvoreckého románových postav. Nejen, že v rámci *Příběhu inženýra lidských duší* zmiňuje mnoho skutečných historických postav (Horáková, Slánský, Dubček, Husák, Stalin, Heydrich a další), ale také zařazuje do děje postavy, o kterých se literární znalci domnívají, že jsou „*nezastřené inspirovány (podobně jako v *Miráklu*) autentickými osobnostmi*“⁵².

Přiznám se však, že ani jako vysokoškolské studentce literatury, se mi nepodařilo tyto postavy podle nabídnutých vodítek odhalit, a až ze sekundárních zdrojů jsem zjistila, které to jsou. Je to pravděpodobně tím, že

⁴⁹ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s.13

⁵⁰ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 297, 299

⁵¹ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 104

⁵² Svoboda, Richard in *Slovník české prózy*, 1994.: „ŠKVORECKÝ, Josef: *Příběh inženýra lidských duší*.“ *Slovník české literatury po roce 1945* 25.2.2011

< <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1576> >

jde o osobnosti pro dnešní mladé čtenáře a tedy i pro mě už poměrně neaktuální a dá se říci nezajímavé. To by sice mnohý čtenář Škvoreckého generace mohl považovat za hrubou neznalost, ale nemá to smysl zapírat. Uvědomuji si, že nemám dostatek informací na to, abych bez váhání dokázala určit, o které postavy se jedná. Čtenář americký, byť sebevzdělanější, je pak podle mého názoru téměř bez šance na jejich odhalení.

Jako závěr vyvozují, že tyto postavy Škvorecký věnoval především jejich předobrazům, kterým touto cestou vzdal hold a také té části českých čtenářů, kteří mají dostatek znalostí, aby dokázali s jistotou zdroje jeho inspirace určit. Jako člověk velice vzdělaný musel sám tušit, že aluze tohoto typu prostě po čase přestávají být čitelné.

Jedná se jmenovitě o československou zpěvačku Suzi Kajetánovou, která nese rysy Evy Pilarové a je vyobrazována s obdivem, místy až téměř hrdinsky (když se v Československu ujme utiskované Veroniky Prstové a dá jí místo své doprovodné zpěvačky). O československého básníka a dramatika Jana Vrcholába, který je inspirován Pavlem Kohoutem a je vyobrazen spíše komicky, jak ukazuje například jeden z dopisů Vratislava Blažeje: „*Jak víš, dyž ho přestali pouštět, začal dávat různý velezrádný prohlášení k dispozici západnímu tisku, ale nechali ho na svobodě, ačkoliv si to, ubožák, za to úsilí skutečně zasloužil.*“⁵³ Skrytých postav bude možná v románu ještě mnohem více, ale sekundární literatura už se o nich nezmiňuje a já už jsem dnes naprosto nevhodný kandidát pro jejich odhalení.

4.1.2 Jan Zábrana

Nejvýrazněji rozvedená je tato technika v případě románového Jana Prouzy, který, jak se experti shodují, sdílí některé životní osudy se Škvoreckého dlouholetým přítelem Janem Zábranou. Překladačem, básníkem, prozaikem a Škvoreckého spolupracovníkem, se kterým udržoval těsné vztahy i po odchodu do exilu právě prostřednictvím vzájemné korespondence. Tato spojitost mi samozřejmě při prvním čtení románu naprosto unikla.

Zábranovy dopisy sloužily pravděpodobně jako jeden z nejdůležitějších zdrojů novinek o situaci v Československu a také jako pojiťko k někdejší vlasti. Jejich vzájemná korespondence, i když ne ve zcela kompletní podobě, byla v roce 2010 vydána nakladatelstvím Books and Cards v edici Spisy Josefa Škvoreckého pod názvem *Jak je ve větě člověk* a podává čtenáři autentické svědectví o přátelství těchto dvou spisovatelů oddělených vzdáleností, ale spojených láskou k literatuře. (Jak jsem zjistila, ve stejné

⁵³ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s.240

edici měla být knižně vydána i korespondence Josefa Škvoreckého a Lubomíra Dorůžky z let 1970 – 1989. K vydání mělo dojít nejpozději roku 2009, ale prozatím k němu nedošlo. Pod názvem *Psaní, jazz a bláto v pásech* však vyšla jejich korespondence z let 1950 – 1960, která se však netýká našeho tématu.)

Obsahově se Zábranovy a Prouzovy dopisy neshodují, ale v románových dopisech se Škvoreckému podařilo zachytit nálady a pocity podobné těm, které vyzařují i reálné dopisy Zábranovy, také některé z jeho vnitřních úzkostí jsou v Janově charakteru dobře čitelné.

Jan Zábrana byl stejně jako románový Jan celý život tísněn totalitními režimy. Oba jeho rodiče byly politickými vězni a Jan z politických důvodů nesměl na vysokou školu. V pozdějším životě začal trpět těžkými depresemi, které se ještě zhoršily, když ho během normalizace postihl zákaz vydávat vlastní díla. Směl sice překládat, což se stalo hlavní složkou jeho pozdější literární tvorby, také spolupracoval se Škvoreckým na třech detektivkách (*Vražda pro štěstí, Vražda se zárukou, Vražda v zastoupení*), ale i tak se jeho psychický i zdravotní stav stále zhoršoval. V roce 1984 zemřel na rakovinu.

4.2 Jan

Osm dopisů, které Dannymu Jan posílá, tvoří naprostý kontrast k dopisům Lojzovým a to ve všech aspektech, na jejichž základě byla předchozí analýza provedena.

Janovy dopisy neobsahují žádné pravopisné nebo gramatické chyby, nenajdeme zde ani chybné fonetické přepisy slov nebo zkrácené názvy osob či měst. Přísně dodržuje pravopisné normy, nikdy se neodklání od spisovného jazyka. Jeho styl je velmi vytříbený. Hned na druhé řádce prvního dopisu se objevuje citace verše z básně Malvina francouzského autora Maxe Jacoba. Citace básníka, který je pro většinu dnešních mladých lidí, dokonce i studentů literatury, víceméně pouze neznámým jménem, okamžitě vyvolává pocit, že tento Jan bude zcela jiný než Lojza a že pro plné porozumění jeho dopisům bude potřeba velká sekundární aktivita čtenáře.

Jeho první dopis, který je spojením jednotlivých výbuchů emocí, pocitů, zážitků, nápadů a nálad se nedá vůbec srovnávat s Lojzovým sterilním způsobem líčení událostí. Z dopisu je na první pohled znát, že ho píše intelektuál intelektuálu, literát literátu. Nejen, že během jednoho dopisu dokáže zmínit Ericha Kästnera a T. S. Eliota. Autory, kteří už dnes mimo akademickou půdu nejsou mladými velmi vyhledáváni, ale dokonce z nich cituje i některé pasáže. K tomu navíc cituje z již zmíněného Maxe Jacoba a nakonec přidává i úryvek z Nezvalova Edisona. To zákonitě v každém studentu literatury musí vyvolat nesmírnou úctu. Zvláště, když je to v dopise

prezentováno s takovou samozřejmostí, že není jediné pochyby o tom, že Jan zná verše opravdu z paměti. Takovými citacemi je naplněn jeden každý z jeho dopisů.

Jan vyzývá verše, básníky a poezii jako smysl svého života. Když Dannymu popisuje hrůzy, které zažil za války, několikrát zmiňuje, že poezie byla tím, co ho drželo nad vodou. „*Já jsem před takovými věcmi utíkal do poezie. Když nás vezli spáleništěm ulic k požáru, říkal jsem si do jekotu sirén verše... [...] Poezie byla moje útočiště. Zás a zás jsem se k ní vracel v těchto dnech. [...] Obklopen lidmi, živými, trpícími, bojujícími, utíkal jsem se k veršům.*“⁵⁴

U Jana nikdy nenajdeme absolutní přizpůsobení situaci, jak jsme ho viděli u Lojzy. Jan je schopen svou situaci reflektovat, hodnotit ji a zaujímat k ní postoj. Svoje životní názory vyjadřuje prostřednictvím poezie. Verše pro něj představují verbalizaci jeho osobních pocitů a právě ty se skrz verše snaží Dannymu zprostředkovat. Zde je na místě podotknout, že v tomto aspektu jsou si s Dannym velmi podobní, neboť i Danny při svých hodinách literatury citacemi z rozličných literárních děl často vyjadřuje své nejnvtřnější pocity.

Hned z druhého Janova dopisu však poznáme, že má oproti Dannymu a potažmo i Lojzovi jednu zásadní nevýhodu. Jelikož je člověk přemýšlivý a velmi citlivý, někdy až přímo přecitlivělý, vzniklá politická situace a omezení s ní spojená v něm právoplatně vzbuzují úzkost, strach, zklamání a depresi. Není schopen se nechat nečinně unášet proudem, jako to dělá Lojza. Nedokáže a nechce se situaci přizpůsobit, dokud nepochopí, jak k ní došlo, a kam až ho může zavést. Pokud se má situaci poddat, potřebuje nejprve dostat odpovědi na všechny otázky, které nahlodávají jeho mysl, z nichž některé pokládá Dannymu ve svých dopisech. Neustále prochází „*neutuchající vnitřní krizí*“⁵⁵, kterou v něm vyvolává vědomí, že v novém systému není místo pro umění a jeho estetickou funkci, pro tvořivého ducha, ani individualitu. Sám o sobě v jednom z dopisů říká: „*mně osobně šlo vždycky jen o umění, protože si myslím, že v umění a vědě je konečný cíl člověka*“⁵⁶. Jak by tedy nebyl rozčilen, zklamán a rozčarován z toho, že nový politický systém odsuzuje vše, co on zbožňuje; snaží se zpochybnit a zkompromitovat vše, na čem stojí jeho život a navíc ho obrátí i o možnost sebevyjádření a seberealizace? Nemůže se vyrovnat s představou, že umění by se mělo stát reakčním, že by mělo sloužit jako nástroj politické moci. Na jednom místě říká: „*Jestliže buržoasní a feudální umění dokázalo hluboko vniknout do složitosti člověka, nemůže socialistické umění této složitosti utéci, zobrazovat jen povrch, nebo dokonce ten povrch ještě upravovat, lakýrovat, jak se říká.*“⁵⁷ To je jeden z velmi

⁵⁴ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 146

⁵⁵ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 104

⁵⁶ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 108

⁵⁷ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 18

výjimečných momentů, kdy je z Janových dopisů cítit jakási naděje na lepší zítřky. Ta se ale velmi záhy opět ztrácí v záplavě deziluzí.

Jeho dopisy, stylizované téměř jako eseje, plné vznešených myšlenek a vzletných frází, naplněné rozličnými citacemi a odkazy k dílům literárních či literárně-teoretických osobností, se na některých místech stávají až apely nebo voláním o pomoc. Na rozdíl od Lojzy, který necítí žádné pochyby o správnosti systému nebo správnosti svého jednání a v Dannyh hledá pouze věrného posluchače vyprávění o svých úspěších, hledá Jan u Dannyho oporu, radu a pochopení.

Vše uvedené u Dannyho jistě nalézá. V knize sice není k dispozici ani jediná Dannyho odpověď a víme, že osobnostně jsou oba velmi odlišně založeni, ale z obrazu, který o nich Škvorecký vytvořil, jsou prokazatelně naladěni na stejnou vlnu co se názorů na umění a politickou situaci týče. Dokonce je vysoce pravděpodobné, že na některých místech využívá Škvorecký Janovy pozice k tomu, aby formuloval své vlastní názory a přesvědčení týkající se nastolených problémů. Z pasáží dopisů, ve kterých Jan líčí, jak soudobá kritika odsoudila jeho dílo za to, že „užil slangu a argotu, který češtinu hyzdí a poezii devaluje“, za to, že jeho hrdinové „jsou buržousti převlečení za proletáře“ nebo za to, že v jeho textech jsou „jejich vztahy, jejich psychologie stejně dekadentní jako vztahy lidí nicnedělající třídy. Je v nich příliš sexu, a téměř žádná politika“⁵⁸, může zasvěcenější čtenář snadno nabýt dojmu, jakoby zde Škvorecký sám vypočítával důvody, proč byli odmítnuti jeho Zbabělci nebo jeho další díla. V obecnější rovině by se to dalo vztáhnout i na celou řadu levicově orientovaných spisovatelů či intelektuálů této doby, jejichž díla byla zakazována, odmítána a stahována z knihoven a obchodů ze stále malichernějších důvodů.

I přesto, že se postupem času politická situace a tedy i situace na poli literatury a umění uvolňuje, jak to Jan reflektuje ve svých pozdějších dopisech Dannymu⁵⁹ prostřednictvím úvah o politice a jejím vlivu na literaturu, jeho psychický stav se stále zhoršuje. Když se pak dostaví druhá vlna represí, je to pro něj poslední kapkou. Z posledního vloženého Janova dopisu na čtenáře číší beznaděj, ztráta všech iluzí a hluboká deprese. Naléhavost jeho stavu je zde stylisticky podtržena opakováním frází vyjadřujících jeho zoufalství a rezignaci. „*Já už nemohu. [...] Jenom už nemohu. [...] Protože, Dáne, já jsem konečně dospěl k přesvědčení, že je možné podstoupit všechna možná rizika svobody – ale riziko nesvobody je pro člověka neúnosné. Já už ho nemůžu nést. Nepíšu. Co je nejstrašnější: ani do zásuvky.*“⁶⁰ Vzhledem k tomu, co zde bylo o Janovi řečeno, se nelze divit, že opětovná ztráta svobody projevu a obnovená deziluze stavem umění, vedla u Jana ke ztrátě smyslu života a

⁵⁸ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 219

⁵⁹ který je v té době už v exilu a o situaci na domácí literární scéně se dozvídá mimo jiné prostřednictvím Janových dopisů

⁶⁰ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 226-227

k jeho sebevraždě v roce 1972, o které se čtenář dozvídá prostřednictvím zprávy agentury Reuter vložené do textu asi třicet stran po posledním Janově dopisu.

5. INTERTEXTOVÉ OPORY VYPRAVĚČE

Ze všech knih, ať už česky nebo anglicky psaných, které jsem doposud přečetla, si neuvědomuji jedinou, která by se alespoň vzdáleně blížila Škvoreckého *Příběhu inženýra lidských duší*, co se začlenění jiných literárních děl do díla vlastního a prací s nimi týče. Rozhodně ne v tak cílené a organizované podobě odkazů vedoucích čtenáře „do hloubi duše a společnosti“⁶¹. Společnosti tak specifické a tak těžko popsitelné, jako byla společnost československá v době komunismu.

Jak již bylo řečeno v oddílu o kompozici díla, Škvorecký svůj román rozdělil do sedmi kapitol, přičemž rámec každé z nich tvoří vždy jedno až dvě díla vybraného amerického, dobře známého autora 19. nebo 20. století. Ve všech případech se jedná o dílo, které je pro daného autora nejvýznamnější, kterým se autor nejvíce proslavil. Jedinou výjimkou je snad román *Tajemný cizinec* Marka Twaina, o kterém se dodnes ani s jistotou neví, jestli ho napsal právě on.

Odborníci se shodují na tom, že Škvorecký využil této techniky proto, aby mohl svým americkým čtenářům, (nedoufal, že by jeho zahraniční díla mohlo kdy číst širší české publikum), lépe přiblížit českou realitu, kterou prožil a která ho utvářela před tím, než odešel do kanadského exilu. Zda se mu podaří tímto způsobem americké čtenáře oslovit a dovést je k poznání a pochopení, záleží pravděpodobně vždy ve velké míře na povaze, vzdělanosti a ochotě jednoho každého z nich přistoupit na Škvoreckého poměrně experimentální přístup k interpretaci literárního díla. Najdou se američtí čtenáři, kteří po přečtení románu soucítí s Dannym, chápou důvody jeho vnitřního rozpoležení a vidí knihu jako zdroj poznání o zašlé době v daleké zemi. Na internetových stránkách věnovaných recenzím *Příběhu inženýra lidských duší* zpracovaným zahraničními čtenáři najdeme například takovéto shrnutí: „*Danny Smiřický je disidentní český spisovatel, který žije v Kanadě a vyučuje literaturu na malé univerzitě v Torontu. Prostřednictvím knih, o kterých se svými studenty diskutuje, a jejich reakcí na ně, cestuje zpět do své minulosti. [...] Kniha je v mnoha ohledech ódou na autorovu starou vlast, která v době psaní románu (1977) zmizela: nejprve byla pohlcena osou, později uzavřena za železnou oponu.*“⁶² (přeložila P. S.) To poukazuje na pochopení alespoň základní podstaty díla. Nejedna americký vlastenec a patriot se však může pohoršit nad tím, že Škvorecký tak krásná, geniální a svěbytná díla amerických velikánů (s výjimkou Conrada, který se narodil

⁶¹ HRABÁK, J.: *Čtení o románu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 206

⁶² Peter (Atlanta, GA). „Peter’s reviews > The Engineer of Human souls.“ *goodreads* 5.5.2008. 20.4.2011 < <http://www.goodreads.com/review/show/8816527>>.

v Polsku, a později se přistěhoval do Anglie), může používat pouze jako základ pro odkazování k zanedbatelné československé realitě a rozjímání o ní. Jako doklad použijme recenzi: „*Nedočetl/a jsem to, což je u mě vzácnost. Je to dřina. Snaha odkazovat pomocí velké literatury Nového světa (dostal/a jsem se až k Poeovi a Twainovi) ke zkušenosti politického utečence z Československa. Vůbec jsem to nepochopil/a.*“⁶³ (přeložila P. S.) To na druhou stranu ukazuje nezáměr ze strany čtenáře pochopit toho dílo.

Zároveň se ne jeden český patriot může cítit uražen, že pro vykreslení tak důležitých událostí a faktů, tak specifických pro český národ, používá Škvorecký většinou Čechů poměrně málo známá díla americká. Českému čtenáři tak totiž čtení podstatně komplikuje.

Škvorecký, který ovládal anglický jazyk a pobýval v době tvorby románu v anglofonním prostředí, četl použité texty pravděpodobně v originále, tedy v angličtině. Podíváme-li se ale na data, kdy byly dané texty poprvé přeloženy do českého jazyka a zpřístupněny tak širší obci českých čtenářů, zjistíme, že kromě tří děl, která už byla na českém knižním trhu vzhledem k době svého vzniku už poměrně dlouho přístupná: *Dobrodružství Huckelberryho Finna*: 1893, *Dobrodružství A. G. Pyma*: 1902, *Šarlatové písmeno*: 1929, šlo o překlady poměrně nové: *Rudý odznak odvahy*: 1958, *Tajemný cizinec*: 1961, *Něžná je noc*: 1965. V případě *Srdce temnoty*: 1980 a *V horách šílenství*: 2002, český překlad dokonce ještě vůbec nebyl k dispozici.

Můžeme tedy předpokládat, že většina použitých intertextů byla pro českého čtenáře málo známá, alespoň v době prvního vydání románu v zahraničí, tedy roku 1977. V době jeho prvního řádného vydání v Česku, roku 1992, už sice byla pro českého čtenáře situace o něco lepší, (měl dostatek příležitostí se s texty seznámit), ale i tak není příliš pravděpodobné, že by se našlo mnoho čtenářů, kteří by znali všech sedm knih. Čtení románu je tak pro ně výrazně náročnější, než pro čtenáře amerického, kterého alespoň s některými z děl seznámí už střední škola.

Románový Danny ale naštěstí od rozborů děl ubíhá velmi rychle ke svým vzpomínkám, a pokud tedy čtenář interpretačním částem neporozumí, neznamená to pro něj, že musí se čtením ustát. Navíc se Danny nesnaží své interpretace nijak násilně prosazovat, vůbec je nepovažuje za jediné správné. Mnohdy dokonce přiznává, že jsou značně nadsazené a osobní a pokud vidí, že o ně jeho studenti nejeví zájem, poměrně snadno od nich upouští.

Na druhou stranu však nelze říct, že Škvoreckého interpretace jsou jen nepodloženými nadinterpretacemi laika, vytvořenými za účelem dosažení konkrétního záměru, neboť je často formuluje až na základě znalosti názorů

⁶³ Anonymous. „Ratings & Reviews. The Engineer of Human Souls.“ *Lulu* 2.6.2009. 20.4.2011 <http://www.lulu.com/product/paperback/the-engineer-of-human-souls/9736405?productTrackingContext=browse_page/new_on_lulu/center_middle/2>.

světových teoretiků a interpretů, které pak vkládá do úst svým studentům, kteří si je jakoby sami vyhledali a použili v referátech týkajících se daných textů.

Přenesli se čtenář přes všechna úskalí, která tato zajímavá technika do čtení a porozumění *Příběhu inženýra lidských duší* vnáší a ochotně se naladí na Škvoreckého způsob přistupování k literárním dílům, zjistí, že pod jejich povrchem se skrývá mnoho invenčnosti a otevřenosti. Sečtělosti a znalostí. Pochopení pro spisovatelskou práci, umění rozpoznat jednotlivé důležité detaily literárního díla, stejně jako jeho celkový význam a cíl. Nad tím vším vystupuje láska k literatuře a vědomí, že literární díla nepředstavují jen odcizené příběhy někoho jiného o někom jiném, ale že je čteme hlavně proto, abychom v nich našli něco aktuálního a důležitého pro nás samé. Něco, co rezonuje s naším vlastním životem a představami, a s čím se můžeme ztotožnit.

Já osobně mám tu výhodu, že jako studentka anglického jazyka a literatury, jsem některé z knih, se kterými autor pracuje, měla možnost přečíst. Během studia jsme na ně byli upozorněni jako na velmi hodnotné a některé z nich jsme i při hodinách detailně probírali.

To však neplatí pro mé vrstevníky, kteří studují jiné typy škol. Většina z nich se k těmto knihám nedostane. Pokud aktivně čtou, sáhnou pravděpodobně po jiných titulech. Tento názor podporuje i výsledek mé ankety. Dotazovaní měli za úkol, poznačit z dvanácti uvedených děl, se kterými Škvorecký v knize pracuje a předpokládá tak od svého čtenáře jejich znalost, (kromě devíti děl z jednotlivých kapitol jsem uvedla i jeho vlastní díla, ke kterým v rámci románu odkazuje), ta, která respondenti četli. Ze třinácti respondentů nikdo neuvedl všech dvanáct. Maximální číslo bylo sedm a to u dvou studentů Pedagogické fakulty studujících stejný obor jako já. Jednou se objevilo číslo pět a to u studentky Pedagogické fakulty, avšak jiného oboru. U zbývajících devíti respondentů, většinou z jiných typů vysokých škol, byl počet označených knih buď jedna, nebo dvě. Tento výsledek jistě nepoukazuje na nedostatečnou čtenářskou aktivitu dotázaných, pouze poukazuje na fakt, že mezi dnešními mladými lidmi není mnoho adeptů na Škvoreckého modelového čtenáře.

Já sama jsem se dostala na číslo osm. Při prvním čtení to tak ještě nebylo a velmi se to promítlo do míry mého zmatení ze čtení. Musím přiznat, že ani po druhém čtení, na které jsem se snažila knihy dostudovat, jsem na některých místech nebyla o moc moudřejší a to proto, že realie a názory, na které se autor, potažmo jeho profesor Smiřický, snažil prostřednictvím knih poukázat, jsou pro mě neznámé a neaktuální, jako například realie spojené s vládou Komunistické strany Československa u nás. Také z knih vybírá místa, kterých jsem si při jejich čtení povšimla jen velmi málo a musela jsem si konkrétní místa znovu oživit, abych měla alespoň malou šanci pochopit

závěry, které na jejich základě Škvorecký dělá, a logiku, dle které se je snaží aktualizovat.

I přesto se ale pojd'me pokusit poučeně rozebrat kapitolu po kapitole a ukázat, co v každé z uvedených knih nebo u každého uvedeného autora Danny, potažmo sám Škvorecký, našel pro svůj život aktuálního a určujícího a jakým způsobem toho využil k přiblížení nejen české historie, ale i své duše, svým studentům i svým čtenářům.

5.1 Poe

Diskuze o Edgaru Allanu Poeovi, americkém romantickém autorovi 1. poloviny 19. století, známém hlavně pro své povídky a svou báseň *Havran*, začíná v momentě, kdy Dannyho žačka přednáší na lekci literatury referát o Poeově jediném románu *Dobrodružství Arthura Gordona Pyma*. (Tento detail uvádím proto, že ne do každé kapitole zasazuje Škvorecký literární diskuzi stejným způsobem.) Už při úvodních slovech jejího referátu Danny sklouzává v myšlenkách k předchozí hodině. „*Poe, obávám se, je nudí, v televizi hrajou horrorovitější horrory, a snažím se jim ho, jak můžu, zpestřit. Předčítal jsem jim tedy ruské verše.*“⁶⁴ To otevírá Škvoreckému prostor pro využití prostředku, který je pro jeho práci s vloženou literaturou typický, a tím je intertextualita. Nebojí se citovat celé pasáže Poeova *Havrana* v ruském přebásnění, i když je mu jasné, že kanadští studenti nebudou slovům vůbec rozumět. Cituje je vlastně pro sebe. Přiznává, že v něm vyvolávají sentimentální a místy mu vhnávají do očí slzy a tak musí čekat, až „*Pavlovovský reflex poezie a zkušeností, národních i mezinárodních, z fašistických i komunistických impérií, odezní.*“⁶⁵ Zároveň „*rozprava o Poeových básních dává vznik bohatému narativnímu materiálu, ideám a náladám.*“⁶⁶

Namísto toho, aby Danny naslouchal referátu, myšlenky mu utíkají jinam: „*spatřil jsem Poea, škrábajícího husím brkem v studené místnosti v zimě, v nějaké chatrči v Baltimore, jako já v té posteli, v té dřevěné kabině, zavřený neproniknutelnou oponou protektorátu Böhmen und Mähren, oddělený od přístupu do krásných Arktid.*“⁶⁷

Možná i on, stejně jako Poe, cítí, že člověk je vlastně bezmocný a je věčně tažen a formován okolnostmi, na které nemá žádný vliv. Že je těmito

⁶⁴ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 15

⁶⁵ Tamtéž

⁶⁶ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 94

⁶⁷ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 15

okolnostmi zahrán do situace, ve které být nechtěl, (v případě Dannyho se jedná o nucený odchod do exilu), ale ze které není cesty ven (např. *Jáma a kyvadlo*). Možná to je právě důvodem, proč v něm Poeova díla rezonují a připomínají mu sebe samého.

Báseň *Havran* v něm může vyvolávat sentimentalitu například proto, že stejně jako její lyrický subjekt bojuje zároveň s touhou zapomenout i vzpomínat na svou zemřelou lásku Lenore, musí i Danny rozhodnout, zda zapomenout na svou starou vlast, rodiče, Nad'u, Přemu a Irenu, ke kterým se v průběhu kapitoly mnohokrát vrací, nebo na ně dále vzpomínat i přesto, že to v něm vyvolává sentimentalitu a smutek.

Možná doufá, že když studenti pochopí, jakým vnitřní rozporem prochází postava *Havrana*, pochopí zároveň, v jakém rozporu žije on sám. *Havranovo Nevermore* se stává symbolem Dannyho ztráty naděje v to, že se někdy poměry v jeho vlasti zlepší a on bude schopen se do ní vrátit.

5.2 Hawthorne

Hawthornovo *Šarlatové písmeno*, román vydaný v Americe roku 1850, popisuje život hlavní hrdinky Hester Prynne v puritánské Americe 17. století. Hester je odsouzena společností, když porodí nemanželské dítě a odmítá prozradit, kdo je jeho otcem. Na prsou musí za trest nosit velké šarlatové písmeno A jako *Adulteress*, česky cizoložnice. V průběhu románu se ukazuje, že otcem dítěte je místní kněz Arthur Dimmesdale a že Hesteřin manžel, o kterém si myslela, že zemřel na moři, nezemřel, ale pod cizím jménem Roger Chillingworth nakonec za Hester přichází. Nikým jiným nepoznán se po domluvě s Hester vzdává role jejího manžela a vzdává se i dítěte. Postupem času se postavení Hester díky její usilovné práci a nenáročnosti v očích okolí vylepší, ale Arthur Dimmesdale kvůli nepřiznané aféře a narůstajícím pocitům viny chřadne. Nakonec v okamžiku, kdy vše přizná, umírá. Zatímco Hawthorne se v díle zabývá hlavně otázkami hříchu a viny, Škvorecký spíše aktualizuje otázku oprávněnosti takového odsouzení a jeho dopadu na zúčastněné. Částečně také problematiku puritánské společnosti, která mezi svými členy nesnese nikoho, kdo se vzepře jejím doktrínám a odlišuje se.

Referát tentokrát přednáší student Higgins a cituje: „*Hlavní postavy románu, jak píše Levin, symbolizují hříšníka Veřejného – Hester, hříšníka Tajného – Arthur a hříšníka Neomluvitelného – Chillingworth.*“⁶⁸ Citaci uvádím proto, že mně, která jsem knihu četla, otevírá takovýto způsob výkladu nové obzory pro pochopení díla. Věřím ale, že pro čtenáře, který dílo

⁶⁸ Tamtéž, s.72

nezná, může rozbor takovéto jednotlivosti představovat zásadní překážku při snaze porozumět Škvoreckého asociacím, s tímto dílem spojených.

Škvorecký výkladu využívá i ke konkretizování své zkušenosti s tím, že studenti na západě jsou politicky naivní a ne příliš zainteresovaní do událostí týkajících se jiného světa než jejich vlastního. V klasické literatuře často nevidí žádnou relaci k současnosti a nezajímá je.

Danny Smiřický nad úryvkem ze *Šarlatového písmene* přemýšlí, jestli stejně jako v knize společnost odsoudila Hester za početí nemanželského dítěte, neodsuzoval komunistický režim a ti, kteří v něj věřili, každého, kdo jakýmkoli způsobem vyčníval. Jestli stejná nenávist vůči odlišnosti, která panovala v dobách Hawthornových, nepanovala i v Československu v období socialismu. Relevantnost *Šarlatového písmene* k současnosti a k pochopení komunistické reality vyjádřil Škvorecký citátem, který vložil do úst Dannyho žačce Ireně Svenssonové, takto: „*Hester jeví charakteristické rysy feministické hrdinky. [...] V některých zemích dosud platí intelektuální nonkonformismus za zločin těžší než sprosté zločiny, o sexuální morálce ani nemluvě.*“⁶⁹ Může jít o snahu ukázat studentům a jejich prostřednictvím i čtenáři, že svoboda mysli a svoboda rozhodování o svém vlastním životě a vlastních činech nebyla ani v Dannyho mládí samozřejmostí, a že jakýkoli pokus o ni mohl mít fatální následky. Kdyby puritánská americká společnost byla k nemanželským svazkům otevřenější, Hester by se nemusela bránit přiznání, že otcem je Dimmesdale, a ten nemusel zemřít.

Na příkladu postavy Arthura Dimmesdala, který jako kněz potřebuje být neustále svázan církví, která mu určuje, co je správné a co ne a pokud se od tohoto stavu jakýmkoli způsobem odchýlí, cítí se nesvůj a musí hned utéct zpět do poslušnosti, dále Danny ukazuje, že o podobnou psychologickou manipulaci jedince se často snažil i komunistický režim. Chtěl člověka svázat, aby ten pak neměl odvahu ani přání vystupovat proti přesvědčením, která mu byla vštípena. Stejně jako je Dimmesdale v *Šarlatovém písmeni* potrestán za provinění proti přesvědčení své církve a společnosti, trestá komunistický režim například intelektuály, kteří se nechtějí podvolit jeho doktrínám, zákazem činnosti nebo uvězněním.

Proto Škvorecký věří, že Hawthornovo poselství je stále živé a aplikovatelné a že čtenářům pomůže pochopit, čemu v Československu čelil a proč z něj odešel. Dannymu se to však u jeho studentů nepodaří. V *Šarlatovém písmeni* nejsou schopni vidět žádnou podstatnou relevanci k současnosti.

⁶⁹ Tamtéž, s 81

5.3 Twain

Diskuze o Marku Twainovi, americkém autorovi konce 19. století, známému hlavně pro svá literární díla úzce zakořeněná do jeho rodného kraje, okolí řeky Mississippi, je vedena na základě dvou děl. Nejprve *Záhadného cizince*, novely zasazené do středověku, psané formou filozofických úvah o lidech a o životě a později *Dobrodružství Huckleberryho Finna*, románu o dobrodružstvích Hucka Finna a jeho přítele Jima, díky kterým se oba vyvíjí a vyvíjí se i jejich přátelství.

Rozprava nemá tentokrát funkci primárně interpretační, ale spíše funkci dekorativní, jak říká Pavel Trens ký. I jako dekorace ale poskytuje pevnou základnu pro rozvinutí diskuze o smyslu života. Ta zavede Dannyho až k úvahám o tom, jaký by asi jeho život byl, kdyby zůstal v Československu. A jsou to, myslím, úvahy, které dobře doplňují problematiku, kterou se Škvorecký zabýval už v předchozí kapitole prostřednictvím diskuzí nad *Šarlatovým písmenem*. Danny uvažuje: „*Snad bych slavil, co je v té zemi možné slavit: neděle na chatě, miniromance nezávislé na maxidramatech. Snad bych tak psal. [...] Z obrazu bych vypouštěl, co se v té zemi požaduje vypouštět, a to, co bych tam sám nechtěl mít. Pokud by to druhé šlo. [...] Vyhýbal bych se námětům, které prostě s eliminacemi napsat nelze. Jenže z mozku ty věci vyeliminovat nemohu. [...] Občas, po knihách užitečné hry při zemi, po těch milých, hezkých knížkách pro dobrou pohodu, bych musel sestavit knihu z eliminací. [...] A měl bych strach. Vyhnal mě z té země. Zdravý strach ze šibenice. Z jejích sofistikovanějších, subtilnějších, ne tak krvavých derivátů.*“⁷⁰ Znovu poukazuje na fakt, že i když pod totalitní vládou člověk může poměrně spokojeně žít, lze to pouze za podmínky, že nevybočuje z řady, nepřekračuje hranice dané režimem a nesnaží se příliš prosazovat svou individualitu a své názory. Tedy za podmínky, že si nenárokují přílišnou svobodu.

Dále diskuze slouží už opravdu spíše jen jako kulisa pro rozvíjení různorodých epizod z Dannyho mládí i pozdějšího života a žádné hlubší, rozsáhlejší analýzy či interpretace Marka Twaina se čtenář už do konce kapitoly nedočká.

5.4 Crane

Román Stephena Cranea *Rudý znak odvahy* vydaný roku 1895, který se odehrává v období americké občanské války, vylíčené v poměrně

⁷⁰ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s.138-139

naturalistické formě, a který zobrazuje psychologický vývoj mladého vojáka od nástupu do války až do jejího vítězného konce, svým zaměřením do dosavadního výběru knih, kterými se Škvorecký zabývá, již na první pohled nezapadá. Jen těžko si lze představit, že by se na jeho základě daly vystihnout podstatné rysy komunismu a dobové situace v Československu. O to se ale Škvorecký tentokrát ani nepokouší.

Rudý odznak odvahy spíše slouží jako další důkaz poukazující na „nesmiřitelné rozdíly mezi Smiřickým a jeho studenty.“⁷¹ Jinak klidný, až flegmatický Danny se téměř rozčílí, když student Higgins ve svém referátu tvrdí, že *Rudý odznak odvahy* vlastně není vůbec románem o válce, ale pouze o vnitřním zrání jednoho mladého muže. To je samozřejmě pro Dannyho, který se sám války zúčastnil, stanovisko naprosto nepochopitelné. Některé pasáže z knihy mu věrně připomínají hrůzy, které sám prožil. Vzpomíná na svého kamaráda Hrocha, zastřeleného německým vojákem před Dannyho očima nebo na těžce zraněné vojáky, které pomáhal nosit k doktoru, ale kterým už nebylo pomoci.

Kapitola založená na *Rudém odznaku odvahy* vytváří příhodné podloží, ze kterého vyrůstá obraz Dannyho válečné zkušenosti. Je v ní obsažena největší koncentrace epizod týkajících se období války a především jejího konce. Ovšem i tak jich zařadil poměrně malé množství, neboť tento časový úsek velmi věrně zobrazuje již ve *Zbabělcích* a *Tankovém praporu*.

Dále navíc jeho studenti tvrdí, že román je psán rasistou a nedá se považovat za protiválečný. Danny vidí, že američtí studenti, kteří válku nikdy nezažili a mají ji zprostředkovanou pouze televizí, nemohou nikdy pochopit jeho postoj zformovaný vlastními zkušenostmi a četbou mnoha historických pramenů. Je z toho zklamán, ale chápe to. „*Nemá to cenu. Není to Higginsova vina, že v Kanadě nikdy nebylo gestapo. Spíš bych za to měl mít úctu k jeho rodičům, že tu gestapo nepřipustili.*“⁷²

5.5 Fitzgerald

Dílo, které si Škvorecký vybral pro svou pátou kapitolu je F. S. Fitzgeraldova *Něžná je noc*, román poprvé vydaný roku 1934. Zobrazuje životní příběh amerického optimisty a perspektivního psychiatra Dicka Davise, který se zamiluje do své pacientky Nicole, dívky z prominentní a bohaté americké rodiny. Ožení se s ní a stane se tak členem vyšší společnosti. Postupně ale zjišťuje, že život ve vyšší společnosti má i své temné stránky, Nicolina choroba se vrací a sám Dick se dostává na dno.

⁷¹ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 96

⁷² ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992, s.222

Škvoreckému tato kapitola slouží jako místo pro vytvoření „*paralely mezi Irenou a Nicole*“⁷³. Právě studentka Irena Svenssonová, dívka z vyšší společnosti, přivádí v průběhu díla Dannyho mnohokrát do blízkosti její rodiny a přátel a čtenář tak může nahlédnout i do této oblasti života v Kanadě. Mnohokrát Danny navštíví večírky pořádané Svenssonovými, různá divadelní představení, promítací večery, projížďky na jachtě, a většinou tuto událost naruší nějaký trapný moment, který ukáže vyšší společnost spíše v kritickém světle, zvláště paní Svenssonová je pravidelně vyobrazována jako osoba poměrně omezená, což se sice projevuje spíše v pozdějších kapitolách, ale odpovídá to způsobu, jakým k vyšší společnosti přistupoval i Fitzgerald.

Podobnosti mezi Irenou a Nicole si povšimne i její spolužačka Wendy, která referát na Fitzgeralda pojme jako aplikaci četby na skutečnost kolem sebe a tvrdí, že Irena je stejně krásná a bohatá jako hrdinka Nicole. Tato kapitola tedy i vysvětluje, proč Danny ve svých myšlenkách od této chvíle jméno Ireny Svenssonové pravidelně nahrazuje jménem Nicole. Při prvním čtení jsem si této paralely nepovšimla a do konce románu mi dělalo velké potíže se zorientovat v tom, o kom Danny vlastně mluví. Jestli jsou to dvě různé postavy nebo jedna. Jednu chvíli jsem si dokonce myslela, že Svenssonová se vlastním jménem jmenuje Nicole a Smiřický do ní pouze promítá Irenu z Kostelce, a proto jí nazývá střídavě Irena a Nicole. Až po přečtení Fitzgeraldova románu, poučení v Trenském a následném druhém, pozornějším čtení *Příběhu* jsem odhalila podstatu této paralely.

5.6 Conrad

To, jak Škvorecký pro svoje dílo využil *Srdce temnoty*, román spisovatele Josepha Conrada z roku 1899 bylo nastíněno už v kapitole *Kompozice* této bakalářské práce. Tato kapitola mi připadá ze všech nejpropracovanější. Už svou délkou 116 stran oproti průměrným 76 na kapitolu ukazuje, že v ní pravděpodobně autor viděl největší potenciál, z této kapitoly jsem byla také nejvíce zmatená.

Srdce temnoty sleduje vyprávění námořníka Marlowa, který je v 19. století vyslán do Africké džungle, aby tam našel a přivedl zpět ztraceného obchodníka Kurtze. Po dlouhé dobrodružné plavbě ho nachází v srdci pralesa, kde zanedbaný a téměř šílený žije v chatrči a vystupuje jako vůdce a modla tamějších domorodců. Kurtz zpáteční cestu do civilizace nepřežije, ale navždy změnil Marlowův pohled na život i na neustálý boj dobra a zla.

Škvorecký si však pro svou interpretaci nevolí ani Marlowa, ani Kurtze, ale postavu Rusa Harlekýna, kterého považuje za klíč k románu. Tato

⁷³ TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995, s. 96

postava mi při čtení Conradova románu naprosto unikla mé a překvapilo mě, kolik pozornosti jí Škvorecký věnoval.

Při druhém čtení se mi jeho logika částečně objasnila. Irena Svenssonová totiž praví: „Říkal jste, že Conrad nenáviděl Rusy, protože byli zodpovědní za smrt obou jeho rodičů. Snad je chtěl v postavě Harlekýna zesměšnit.“⁷⁴ Harlekýnova dychtivá a bezpodmínečná oddanost Kurtzovi má tedy být kritikou zfanatizovaných sovětských občanů. Způsob, jakým bezmezně obdivuje Kurtze a vzhlíží k němu, je v autorově pojetí předobrazem kultu osobnosti spojeného s Leninem a Stalinem v pozdější době. I fakt, že Kurtze následoval a zbožňoval kmen místních domorodců, přesto, že s nimi velmi krutě zacházel, viděl Škvorecký jako jasný předobraz toho, jak později na občany bude působit Josef Stalin. Známostou pasáž, ve které Kurtz dojde k závěru, že divochy nelze civilizovat jiným způsobem než jejich vyhlazením, Danny používá jako paralelu ke snaze totalitních vládců odstranit všechny, kteří slepě nenásledují jejich myšlenkám. Danny tyto názory vyhrocuje až do takové míry, kdy tvrdí, že *Srdce temnoty* není románem, ale proroctvím a že Conrad byl vlastně jasnovidcem a prorokem, což se nebojí dokazovat dlouhými citacemi z původního textu. Zároveň však na několika místech sám upozorňuje, že jeho interpretace je spíše založena na tom, co v knize sám chce najít, než na faktech. Na konci kapitoly se jemu samému jeho přednáška jeví jako „*uhnutá psychoanalýza Srdce temnoty*“⁷⁵ a i na několika jiných místech kapitoly podotýká, že pravděpodobně dílo nadinterpretuje.

Pokud odhlédnu od názoru literárních znalců, kteří se shodují, že tento způsob interpretace je poněkud netypický a místy až přehnaný, já osobně bych byla ochotná na jeho názory přistoupit. Logika a výběr jeho argumentů mě byly schopny přesvědčit. Nepřestávám se neustále podívat s jakou precizností a smyslem pro detail dokáže Škvorecký k daným knihám jako čtenář přistupovat a do jaké velké míry dokáže své interpretační názory objektivně doložit a logicky podržet. Všimá si detailů, které jsem já při čtení nevnímala jako důležité a nepřikládala jsem jim žádnou hodnotu. Jeho interpretační schopnost a odvaha jsou vskutku pozoruhodné.

5.7 Lovecraft

Kapitola věnovaná povídkové knize *V horách šílenství* autora H. P. Lovecrafta vydané roku 1931, která obsahuje povídky hororového ladění pojednávající o bájných bytostech, které byly lidmi zatlačeny do ústraní, a

⁷⁴ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 100

⁷⁵ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 207

jejichž návratu do našeho světa se hrdinové povídek snaží zabránit, má v knize výjimečné postavení.

Není konstruovaná, jako všechny předchozí, formou diskuze se studenty na půdě univerzity, ale jako intimní debata Dannyho se studentkou Irenou na společné dovolené v Paříži. Během večerů v restauracích Danny využívá své věkové a intelektuální převahy nad Irenou a rozpřádá představy o tom, jak spolu pojedou na svatební cestu do Hor šílenství. Vzápětí se poměrně baví tím, že mu ona nerozumí a to mu ponechává prostor pro další a další nepochopené aluze a popíchnování. Nakonec jí přece jen prozradí, že Lovecraft byl americký spisovatel. Říká o něm, že to byl: „*Takový pisálek, [...] Imitoval Poea. Autor makabroz. Napsal vlastně v životě jen několik geniálních stránek. Jen jednu scénu* –“⁷⁶ Následně v Paříži zakoupí výtisk povídek a pokračuje ve výkladu. Předčítá Ireně dlouhé odstavce líčící temnou atmosféru obklopující Hory šílenství a hrůzu, kterou vyvolávají ve všech, kdo se k nim jen přiblíží. Tvrdí, že se do Hor šílenství jednou dostanou všichni, a že se z nich nikdo nevrátí živý.

O Lovecraftovi jako autorovi dále říká: „*Lovecraft neměl fantazii velkou, ale intenzívní. Spíš utkvělou představu než fantazii. Jako všichni proroci.*“

„*Co prorokoval?‘ táže se bez zájmu Nicole. [...] ,Co všichni proroci,‘ pravím. ,Doom.‘*“⁷⁷ (tj. zkáza) Opět zde ukazuje, jako již na mnoha jiných místech, svůj výborný smysl a cit pro literaturu. Nebojí se jiného autora otevřeně zhodnotit, nebo ho i zkritizovat. Celý výklad se uzavírá zvláštním dialogem, jehož smysl mi při obou čteních unikl a k němuž se nevyjadřuje ani žádná sekundární literatura. Danny Ireně tvrdí, že v Horách šílenství už byl. Ona se ptá, jak je možné, že se odtamtud vrátil, když tam všichni mají podle knihy zemřít. Danny na to odpovídá „*Já jsem tam umřel, [...] Ale pak jsem se zas narodil.*“⁷⁸ Já osobně si tuto pasáž, vlastně celou pasáž o Lovecraftovi, vysvětluji jako Dannyho závěrečný povzdech nad minulostí. Nad tím, čím vším musel projít, když pobýval v Československu a jak hrůzné to ve své podstatě bylo. Čím vším tam i další lidé musí procházet. Možná ono jeho úmrtí poukazuje na fakt, že své staré já musel zanechat v Československu, když ho opouštěl, a ono jeho znovuzrození představuje jeho nové, transformované, volné já, jehož vytvoření umožnila až emigrace do Kanady a jeho nový začátek zde.

⁷⁶ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 247

⁷⁷ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 280

⁷⁸ ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992, s. 282

6. ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo na základě mé konkrétní čtenářské zkušenosti s románem *Příběh inženýra lidských duší* od Josefa Škvoreckého, který jsme klasifikovali jako čtenářsky náročný, poukázat alespoň na některá místa, která dnešnímu čtenáři mohou dělat při čtení potíže a pomocí jejich analýzy ukázat, jaké zajímavé detaily vyplynou z díla na povrch, pokud se čtenář před čtením poučí a pokusí se stát autorovým modelovým čtenářem. Čtenářem schopným udržet krok s autorem, jeho postupy a nároky.

Úvodní část o čtenářství pomohla vymezit, co vlastně Škvorecký od svého modelového čtenáře vyžaduje. Na základě toho byla pak sestavena anketa, která měla poodhalit, nakolik je dnešní mladý člověk bez předchozí přípravy vybaven na to, aby se mohl stát Škvoreckého modelovým čtenářem.

Z výsledků ankety vyplynulo, že román *Příběh inženýra lidských duší* dnešní mladí lidé už spíše nečtou. Někteří byli schopni odhadnout, že titul románu je ironický, ale téměř nikdo nedokázal s jistotou určit, z čeho ona ironičnost titulu plyne. Ti, kteří titul hodnotili jako vážný, tuto tezi podporovali většinou názorem, že *Příběh inženýra lidských duší* je pravděpodobně psychologickým románem zabývajícím se myšlením, nitrem a duší člověka. Z titulu dnes už téměř nikdo nevyčítá či neodhadne, že jde o román společenský. Žádný z dotazovaných nesplnil autorovy nároky, co se znalosti pretextů, ke kterým v knize často odkazuje, týče. Dále respondenti pomohli prokázat, že dnešní generaci činí značné potíže postřehnout a prohlédnout jemné kritické a ironické narážky autora na dobu, o které píše, a které by jeho vrstevník odhalil bez zaváhání. Nikdo z dotazovaných neprokázal, že by byl schopen se stát autorovým modelovým čtenářem.

To odpovídá i výchozímu postavení, ve kterém jsem se jako čtenář této knihy původně nacházela já. Moji cestu k tomu stát se Škvoreckého modelovým čtenářem však do jisté míry usnadnila právě tato bakalářská práce.

Kapitola o Josefu Škvoreckém jako autorovi mi pomohla při druhém, pozornějším čtení detekovat místa, která vycházejí z autorova života, a lépe docenit způsob jeho tvůrčí práce s těmito místy. Díky této kapitole jsem také zjistila, v jakém dobovém kontextu dílo vznikalo a z jakých předchozích autorových prací vyrůstá. To osvětlilo nejen jeho volbu témat, ale i způsob, jakým je v knize prezentuje.

Kapitola o kompozici díla doprovázela proces mého přerodu ze čtenáře frustrovaného a zmateného zdánlivou chaotičností díla ve čtenáře oceňujícího důmyslnou složitost jeho výstavby a oprávněnost volby kompozičních metod vzhledem k tematickému zaměření díla a době jeho vzniku.

Analýza vložené korespondence připoutala moji pozornost k místům, která jsem jako nepoučený a líný čtenář podceňovala a pomohla mi pochopit, že spisovatel i na těch nejméně očekávaných místech může vyjadřovat důležité myšlenky, skrývat rozmanité názory a vysílat čtenáři osobní poselství.

Poslední kapitola, zabývající se autorovým využitím intertextovosti posloužila především jako příležitost pro prostudování pretextů, ke kterým se autor vztahuje, a k pochopení jeho práce s nimi. To, že jsem se seznámila s díly, ze kterých vychází, pro mě značně zjednodušilo druhé čtení knihy, neboť Dannyho diskuze se studenty nadále nebyly jen hovory o věcech, které jdou mimo mě, ale důmyslně sestavenými a smysluplnými pasážemi vyjadřujícími hluboké a palčivé myšlenky značně specifickým způsobem.

Vzhledem ke zmíněným komplikacím, které čtení tohoto díla doprovází a vzhledem k množství sekundární aktivity, kterou musí dnešní čtenář vykonat, aby mu porozuměl, si myslím, že román *Příběh inženýra lidských duší* zůstane dílem sice vysoce ceněným, avšak málo čteným a plně pochopeným. Z mé osobní zkušenosti a z výsledku ankety však vyplynulo několik oblastí, které ho do jisté míry stále činí čtenářsky přístupným.

Škvoreckého pozitivní vztah k angličtině a ostatním cizím jazykům, který se v knize projevuje využitím cizojazyčných vět nebo celých cizojazyčných replik či citací, nepředstavuje pro dnešní čtenáře velkou překážku. Respondenti poměrně běžně rozumí 3-4 z 5 uvedených jazyků. Dotazovaní také často uváděli, že se zajímají o historické události dob válečných a komunistických v Československu a proto by k nim mohlo promlouvat i časoprostorové zasazení románu. I s Dannyho mladým, kosteleckým já se v dnešní době může mladý člověk stále v jistých bodech ztotožnit.

Nedovolím si proto říct, že *Příběh inženýra lidských duší* je dílem odsouzeným k nepochopení a zapomenutí, protože je pro dnešního čtenáře příliš komplikované a namáhavé, ale odvážím se tvrdit, že už pravděpodobně nebude čtenáři nadále vnímáno jako značně subjektivizované, kritické, byť humorné svědectví o lidech a době, plné jemných, skrytých náznaků a vtipů, ale spíše pouze jako svědectví komplikované, útržkovité a chaotické. Ani já osobně jsem se u jeho čtení příliš nepobavila, i když jsem se jím jistě mnohému naučila a mnohé pochopila.

Prameny a literatura:

Primární literatura:

ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část první)*. Brno: Atlantis, 1992

ŠKVORECKÝ, J.: *Příběh inženýra lidských duší (část druhá)*. Brno: Atlantis, 1992

Sekundární literatura:

CÍSAŘ, J.: *Taxi to spočítejte: Je mi šestaosmdesát*. In: GRANDbiblio, 2011, roč. 5, č.1, s. 4-5

DĚKANOVSKÝ, J.: *Jak je ve větě člověk*. In: Dějiny a současnost, 2010, roč. 32, č. 12, s. 44, ISSN 0418-5129

HRABÁK, J.: *Čtení o románu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

KRIŠTOFOVI, V.+Z.: *Knížka o Josefu Škvoreckém*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1990.

MAREŠ, P.: *Poněvač hír vír in Keneda*. In: Česká literatura, 1998, Roč. 46, č. 5, s. 498-517, ISSN 0009-0468

PEŇÁŠ, J.: *Entrtejnment na stará témata*. In: Prostor, 1992, Roč. 1, č. 202 (19921127), s. 12

PETERKA, J.: *Teorie literatury pro učitele*. Praha: MME Mercury Music & Entertainment s.r.o., 2007. ISBN 978-80-239-9284-7

PILAŘ, M.: *Vrabec v hrsti aneb Kliše v literatuře*. Praha: Dokořán, s. r. o., 2005. ISBN 80-7363-021-4

ŠKVORECKÝ, J.: *Čítanka Josefa Škvoreckého*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1990.

ŠKVORECKÝ, J., ZÁBRANA, J.: *Jak je ve větě člověk*. Praha: Books and Cards: Spisy Josefa Škvoreckého, 2010.

ŠKVORECKÝ, J.: *Josef Škvorecký vypráví*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1992. ISBN: 80-85274-11-6

ŠVANDA, P.: *Inženýrské vyprávění*. In: Danny, 1993, Roč. 4, č. 1, s. 36-37, ISSN 0862-772X

TRÁVNÍČEK, J.: *Čteme?*. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-270-1

TRENSKÝ, P.: *Josef Škvorecký*. Jinočany: H&H, 1995. ISBN 80-85787-79-2

Internetové zdroje:

Anonymous. „Ratings & Reviews. The Engineer of Human Souls.“ *Lulu* 2.6.2009. 20.4.2011 <http://www.lulu.com/product/paperback/the-engineer-of-human-souls/9736405?productTrackingContext=browse_page/new_on_lulu/center_middle/2>.

Kubec, D. „Srdce temnoty/Apocalypse Now.“ *Písmák. Amatérská literární tvorba* 30.7.2010. 18.5.2011 <<http://www.pismak.cz/index.php?data=read&id=361577>>.

Mulač, M. „Příběh inženýra lidských duší.“ *Moje literatura* 31.10.2007. 30.1.2011 <<http://www.volny.cz/michalmulac/denik/pribehing.htm>>.

Peter (Atlanta, GA). „Peter’s reviews > The Engineer of Human souls.“ *goodreads* 5.5.2008. 20.4.2011 <<http://www.goodreads.com/review/show/8816527>>.

Svoboda, R. in *Slovník české prózy*, 1994. „ŠKVORECKÝ, Josef: Příběh inženýra lidských duší.“ *Slovník české literatury po roce 1945* 25.2.2011 <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1576>>.

Svozil, B. „Jan ZÁBRANA.“ *Slovník české literatury po roce 1945* 14.12.2006. 26.4.2011 <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1166>>.

„The Engineer of Human Souls.“ *Dalkey Archive Press, Champaign, London, Dublin* 22.3.2011 <<http://www.dalkeyarchive.com/book/?GCOI=15647100598450>>.

Resumé

Hlavním cílem této bakalářské práce je zachytit jeden konkrétní čtenářský zážitek složitého literárního díla a komplikace, které s sebou takový zážitek může nést. Pomocí analýzy několika čtenářsky náročných nebo opomenutých míst bakalářská práce mapuje část cesty, kterou její autorka podnikla, aby se z naivního, nepoučeného čtenáře románu Josefa Škvoreckého *Příběh inženýra lidských duší* pomocí sekundární aktivity, (použití sekundární literatury a informací z internetu), stala jeho čtenářem chápavým, poučeným a snad i modelovým.

Jaký má být modelový čtenář *Příběhu inženýra lidských duší* je zachyceno v kapitole *Čtenářství*. Tato kapitola také přibližuje výchozí úroveň autorčina čtenářství a to, do jaké míry na čtení tohoto díla byla připravená, do jaké míry splňovala při prvním čtení románu požadavky, které Josef Škvorecký klade na svého modelového čtenáře.

Další kapitola sumarizuje okolnosti života Josefa Škvoreckého, které mohly mít přímý nebo nepřímý vliv na tvorbu *Příběhu inženýra lidských duší* a které mohly ovlivnit také způsob, jakým by měl být interpretován a vnímán.

Kapitoly *Kompozice*, *Analýza vložené korespondence* a *Intertextové opory vypravěče* vyobrazují sekundární aktivitu, která musela být vynaložena pro správné pochopení díla před jeho druhým čtením, a její výsledky. Poukazují také na detaily, aluze a skryté významy, které dnešními mladými čtenáři zůstávají nepovšimnuty a nepochopeny, pokud dílo čtou pouze jednou a bez předchozího poučení.

V závěru práce je shrnuto nejen, v jakých aspektech je *Příběh inženýra lidských duší* pro dnešního čtenáře složitým a těžko přístupným dílem a do jaké míry se s ním autorce práce podařilo pomoci této bakalářské práce vyrovnat, ale je zde naznačeno i několik aspektů, které čtenářům ani dnes čtení díla neztěžují, ale mohou ho naopak i dnes činit čtenářsky zajímavým.

Práce na několika místech odkazuje k výsledkům ankety, která sloužila ke zjištění, nakolik dnešní mladí lidé splňují bez předchozí přípravy Škvoreckého požadavky na modelového čtenáře jeho románu. Tři ukázky vyplněné ankety jsou přiloženy k bakalářské práci v části *Přílohy*. Ukazují nejen, jakým způsobem byla anketa sestavena, ale také jak se liší nebo shodují odpovědi jednotlivých respondentů.

The summary

The main objective of this bachelor thesis is to capture one concrete reader's experience with a complicated literary work and also some of the challenges it could pose. Through an analysis of a few parts of the text that tend to be difficult for readers to understand or underestimated by them this bachelor thesis depicts a part of a journey that its author had to undertake in order to turn from a naive, uninformed reader of a Josef Škvorecký's novel *The Engineer of Human Souls* into a comprehensive, enlightened and hopefully ideal (model) reader with the help of a secondary activity (usage of a secondary reading material and the Internet).

What is the ideal (model) reader of *The Engineer of Human Souls* supposed to be like is represented by the chapter *Čtenářství* of this thesis. This chapter also depicts the original level of the author's reading competence and to which extent she was ready for this reading experience, to which extent she met the requirements Josef Škvorecký imposes on his ideal readers.

The next chapter summarizes the conditions of Josef Škvorecký's life that could have influenced either directly or indirectly the process of writing *The Engineer of Human Souls* and the way it is supposed to be interpreted and apprehended.

The chapters *Kompozice*, *Analýza vložené korespondence* a *Intertextové opory vypravěče* depict the secondary activity that had to be put forth for the correct understanding of the novel before reading it for the second time and the results it brought. The chapters also refer to the details, allusions or hidden meanings which stay unnoticed or misunderstood by today's young readers if they read the book only once and without former instruction.

The conclusion of the thesis sums up not only which aspects make *The Engineer of Human Souls* such a complicated and exclusive writing for today's readers and to which extent the author of this thesis managed to cope with it but it also brings forward a few aspects which make *The Engineer of Human Souls* accessible and interesting even for today's young readers.

The thesis refers in several places to the findings of a questionnaire which was used for finding out to what degree today's readers without former instruction fulfil Škvorecký's demands on his ideal (model) readers. Three samples of the filled in questionnaire are enclosed to the thesis in the section *Přílohy*. They show not only the way in which the questionnaire is compiled but also how do the answers of various respondents differ or correspond.

Klíčová slova:

čtenářství: s. 5, 46, 50

Danny Smiřický: s. 9-12, 16-17, 19-28, 31-33, 35-36, 38-45, 47

intertext: s. 8, 12, 35-45, 47, 50

Josef Škvorecký: s. 6, 7, 8, 19, 22, 31, 46, 50

kompozice: s. 8, 12, 13-21, 25, 27, 43, 50

korespondence: s. 8, 22, 31, 47, 50

modelový čtenář: s. 5, 7, 8, 21, 37, 46, 50

Příběh inženýra lidských duší: s. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 19, 20, 21, 22, 25, 30, 35, 37, 43, 46, 47

Přílohy:

1. Ukázka vyplněné ankety:

ANKETA

Dostala se vám do ruky anketa, kterou jsem připravila pro účely svojí bakalářské práce. Prosím, abyste odpovídali pravdivě a pro své odpovědi nečerpali z internetu. Jde mi o autentičnost, ne o správnost odpovědí. Odpovědi sem dopište, případně nějak vybarvěte. Vyplněno můžete poslat na Schneba@seznam.cz Díky ☺

1. Četl/a jsi román Příběh inženýra lidských duší? **A) ano** B) ne
2. Co podle tebe titul znamená? Co si pod ním představíš? (žánr, téma, kdy a kde se odehrává atd.)
Představuji si Sci-fi. Příběh bláznivého vědce, který se snaží najít někoho, kdo mu bude rozumět, proto bude páchat různé pokusy a programovat lidské mozky dle svého obrazu. Děj se odehrává na planetě zemi v roce 2050. :) a nebo taky ne...
3. Víš, z čeho autor při výběru titulu vycházel? (odpověz jak, ale pouze, pokud to víš jistě, pokud nevíš, nech bez odpovědi)
4. Připadá ti spíš:
A) vážný
B) komický
C) ironický
5. Četl/a jsi některá z těchto děl?
(vybarvi ty, která ano)
A) E. A. Poe: Havran
B) E. A. Poe: Dobrodružství A. G. Pyma
C) N. Hawthorne: Šarlatové písmeno
D) M. Twain: Dobrodružství Huckleberryho Finna
E) M. Twain: Záhadný cizinec
F) S. Crane: Rudý odznak odvahy
G) F. S. Fitzgerald: Něžná je noc
H) J. Conrad: Srdce temnoty
I) H. P. Lovecraft: V horách šílenství
J) J. Škvorecký: Zbabělci
K) J. Škvorecký: Tankový prapor
L) J. Škvorecký: Mirákl
6. Zajímáš se o události 2. světové války na našem území nebo události dob komunismu v Československu? Víš, co se v té době u nás dělo? A) ano **B) ne**

Úryvek:

„Milý Dane, predem mojho dopisu prijmi srdočný pozdrav aj milú spomienku. Tento dopis ti píšem z kulturného zájazdu do Nemeckej demokratickej republiky. Tento zájazd dostalo naše JRD jednotné roľnícke družstvo ako odmenu lebo sme byli vyhodnotený ako najlepšie na okrese. Tento zájazd máme zdarma a já o něm napíšam článok len čo sa vrátíme domov za ktorý dostanem najmenej 80 Ksč. Bude to už moj tridsiaty sedmý článok! Už som napísal tridsiat' šest článkov a všetky mi vytlačili pričom som za každý dostal vyplacené 70 - 100 Ksč dla dĺžky. [...]

V Nemeckej demokratickej republike sa mi veľmi páčí majú tu zbožie inakšie od nás aj tu majú súkromné obchody kde sú majitelia zdvorilí. Boli sme aj v Karlmax Stad co bývalo Jena a tu ma premohli spomienky. [...]

Ten súdruh hovoril ako obyvateľstvo Dresden túžilo po mieri ale americkí váleční štváčia vyslali veľiké zvázi letadel a lietajúcich pevností a zhodili na Dresden vyšej 500.000 ton horlavých aj trhavých púm. Bol to neludski zločin voči míru milovnému obyvateľstvu Nemeckej demokratickej republiky od válečných štváčov ktorí rozpútali druhú svetovú vojnu a od tej doby aj iné vojny napríklad v Koreji a vo Vietnami a proti Egyptu a Izraeli.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 205-206, díl II)

7. Co dokážeš z tohoto úryvku dopisu říct o jeho pisateli?

že je to Slováč! Člen JRD.

8. Posud' historickou pravdivost podtrženého tvrzení. Jak toto sdělení charakterizuje pisatele?

Překroucená pravda... dle komunistického vzoru

9. Případá ti na dopisu ještě něco jiného v nepořádku? Pokud ano, napiš co a z jakého důvodu.

Nevím, nechce se mi překládat z cizího jazyka

10. Kterým z následujících jazyků alespoň trochu rozumíš?

A) angličtina

B) němčina

C) ruština

D) latina

E) slovenština

Úryvek:

„That´s Czechoslovak?“ ozve se za mnou. Leknu se. Ohlédnu se. Irena Svenssonová. V elegantním kabátku se sealskinovou podšívku, nějaká nákladná butika v Yorkwillu. Objevila se tu jako duch.

„Ne, česky,“ řeknu a dodám, trochu popuzeně, protože po skoro dvou letech mých instruktáží by to už mohla vědět i zbedněná Kanadanka. „Žádný československý jazyk neexistuje.“

„Really?“ praví jakoby udiveně a zaposlouchá se do zpěvu. „She´s a terrific singer!“ vyjádří se chladně v superlativní terminologii své země. Plavé vlasy rozhozené na límci z kůže tuleních mláďat jí jiskří odleskem svítící mašiny na coca-colu.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 29, díl I)

Tato scéna zobrazuje rozhovor hlavního hrdiny se svou kanadskou žačkou. Porovnej tento úryvek s úryvkem následujícím a odpověz na otázky.

Úryvek:

„Hi, Danny! Jak přide, že sem tě neviděla za tak dlouhý čas? To seš tak lejzy, že mi ani nezazvoníš? Já budu ryli engry, když ke mě někdy nedropneš. Anforčnetly ted' sem zrovna byzy, a enyvej, ty máš vevnitř nějakej dejt, rajt? Tak báj, báj, a já nechci slyšet žádný exkjůzy!“ Přelítne kolem mě v jakýchsi stříbrných hrůzách z teploušské ševcárny na Yonge Street, má to snad čtvrtmetrové podešve a je to celé pošíité blboučkými zlatými slovy jako LOVE, DEAR, HEART, DOVE, ted' kouknu, že to není tak blbé, protože mezi fragmenty slovníku z romantické poezie je taky docela maličkým písmem ukryto slovo FUCK a kousek dál ještě menšími písmenky OFF, celé se to třpytí a sahá to Blběnce až nad kolena.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 42, díl I)

11. Kde se podle tebe tato scéna odehrává? **A) Československo**
B) Kanada
12. Jakým jazykem podle tebe postava Blběnky mluví? **A) česky**
B) anglicky
C) česko-kanadsky
13. Jsou podle tebe oba účastníci úryvku: **A) Češi**
B) Kanadáni
C) Kanadán a Čech
14. Jakého efektu se podle tebe snaží autor takovýmto použitím jazyka dosáhnout? Co se snaží zachytit?
Snaží se upozornit na rozdílnost kultur.

2. Ukázka vyplněné ankety:

ANKETA

Dostala se vám do ruky anketa, kterou jsem připravila pro účely svojí bakalářské práce. Prosím, abyste odpovídali pravdivě a pro své odpovědi nečerpali z internetu. Jde mi o autentičnost, ne o správnost odpovědí. Odpovědi sem dopište, případně nějak vybarvěte. Vyplněno můžete poslat na Schneba@seznam.cz Díky ☺

1. Četl/a jsi román Příběh inženýra lidských duší? **A) ano** B) ne
2. Co podle tebe titul znamená? Co si pod ním představíš? (žánr, téma, kdy a kde se odehrává atd.)

Vztahuje se ke stalinskému pojetí spisovatele, jako inženýra lidských duší. Je to titul ironický. Pouze podle titulu bych si děj románu představila za doby komunismu u nás.

3. Víš, z čeho autor při výběru titulu vycházel? (odpověz jak, ale pouze, pokud to víš jistě, pokud nevíš, nech bez odpovědi)

Z chápání literatury a úlohy čtenáře podle stalinské estetiky.

4. Připadá ti spíš:

- A) vážný
- B) komický
- C) ironický**

5. Četl/a jsi některá z těchto děl?

(vybarvi ty, která ano)

- A) E. A. Poe: Havran**
- B) E. A. Poe: Dobrodružství A. G. Pyma**
- C) N. Hawthorne: Šarlatové písmeno**
- D) M. Twain: Dobrodružství Huckleberryho Finna**
- E) M. Twain: Záhadný cizinec
- F) S. Crane: Rudý odznak odvahy**
- G) F. S. Fitzgerald: Něžná je noc
- H) J. Conrad: Srdce temnoty**
- I) H. P. Lovecraft: V horách šílenství
- J) J. Škvorecký: Zbabělci**
- K) J. Škvorecký: Tankový prapor
- L) J. Škvorecký: Mirákl

6. Zajímáš se o události 2. světové války na našem území nebo události dob komunismu v Československu? Víš, co se v té době u nás dělo? **A) ano** B) ne

Úryvek:

„Milý Dane, predem mojho dopisu prijmi srdočný pozdrav aj milú spomienku. Tento dopis ti píšem z kulturného zájazdu do Nemeckej demokratickej republiky. Tento zájazd dostalo naše JRD jednotné roľnícke družstvo ako odmenu lebo sme byli vyhodnotení ako najlepšie na okrese. Tento zájazd máme zdarma a já o ňom napíšam článok len čo sa vrátíme domov za ktorý dostanem najmenej 80 Ksč. Bude to už moj tridsiaty sedmý článok! Už som napísal tridsiat šesť článkov a všetky mi vytláčili pričom som za každý dostal vyplacené 70 - 100 Ksč dla dĺžky. [...]

V Nemeckej demokratickej republike sa mi veľmi páčí majú tu zbožie inakšie od nás aj tu majú súkromné obchody kde sú majitelia zdvorilí. Boli sme aj v Karlmax Stad co bývalo Jena a tu ma premohli spomienky. [...]

Ten súdruh hovoril ako obyvateľstvo Dresden túžilo po mieri ale americkí válečný štváčia vyslali veľiké zvázi letadel a lietajúcich pevností a zhodili na Dresden vyše 500.000 ton horlavých aj trhavých púm. Bol to neludski zločin voči míru milovnému obyvateľstvu Nemeckej demokratickej republiky od válečných štváčov ktorí rozpúťali druhú svetovú vojnu a od tej doby aj iné vojny napríklad v Koreji a vo Vietnami a proti Egyptu a Izraeli.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 205-206, díl II)

7. Co dokážeš z tohoto úryvku dopisu říct o jeho pisateli?

nepříliš vzdělaný, pochází ze Slovenska, příliš nezcestovalý, starší

8. Posuď historickou pravdivost podtrženého tvrzení. Jak toto sdělení charakterizuje pisatele?

Fakta pravdivá jsou, avšak jejich interpretace ne. Pisatel je zřejmě důvěřivý, lehce ovlivnitelný.

9. Připadá ti na dopisu ještě něco jiného v nepořádku? Pokud ano, napiš co a z jakého důvodu.

Pravopisná, gramatická a stylistická úroveň, myšlenková nesoudržnost, snaha o správnost, avšak nepříliš zdařilá.

10. Kterým z následujících jazyků alespoň trochu rozumíš?

A) angličtina

B) němčina

C) ruština

D) latina

E) slovenština

Úryvek:

„That´s Czechoslovak?“ ozve se za mnou. Leknu se. Ohlédnu se. Irena Svenssonová. V elegantním kabátku se sealskinovou podšívku, nějaká nákladná butik v Yorkwillu. Objevila se tu jako duch.

„Ne, česky,“ řeknu a dodám, trochu popuzeně, protože po skoro dvou letech mých instruktáží by to už mohla vědět i zabeďněná Kanadanka. „Žádný československý jazyk neexistuje.“

„Really?“ praví jakoby udiveně a zaposlouchá se do zpěvu. „She´s a terrific singer!“ vyjádří se chladně v superlativní terminologii své země. Plavé vlasy rozhozené na límci z kůže tuleních mláďat jí jiskří odleskem svítící mašiny na coca-colu.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 29, díl I)

Tato scéna zobrazuje rozhovor hlavního hrdiny se svou kanadskou žačkou. Porovnej tento úryvek s úryvkem následujícím a odpověz na otázky.

Úryvek:

„Hi, Danny! Jak přide, že sem tě neviděla za tak dlouhý čas? To seš tak lejzy, že mi ani nezazvoníš? Já budu rýli engry, když ke mě někdy nedropneš. Anforčnetly teď sem zrovna byzy, a enyvej, ty máš vevnitř nějaký dejt, rajt? Tak báj, báj, a já nechci slyšet žádný exkjůzy!“ Přelítne kolem mě v jakýchsi stříbrných hrůzách z teploušské ševcárny na Yonge Street, má to snad čtvrtmetrové podešve a je to celé pošíte blboučkými zlatými slovy jako LOVE, DEAR, HEART, DOVE, teď kouknu, že to není tak blbě, protože mezi fragmenty slovníku z romantické poezie je taky docela maličkým písmem ukryto slovo FUCK a kousek dál ještě menšími písmenky OFF, celé se to třpytí a sahá to Blběnce až nad kolena.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 42, díl I)

11. Kde se podle tebe tato scéna odehrává? A) Československo

B) Kanada

12. Jakým jazykem podle tebe postava Blběnky mluví? A) česky

B) anglicky

C) česko-kanadsky

13. Jsou podle tebe oba účastníci úryvku (kterého?):

A) Češi

B) Kanadani

C) Kanadan a Čech

14. Jakého efektu se podle tebe snaží autor takovýmto použitím jazyka dosáhnout? Co se snaží zachytit?

ovlivňování jazyka dalšího jazyky, zahrnování slov z cizích jazyků, míšení jazyků, efekt komičnosti, snaha postihnout určité rysy osobnosti člověka, který takto mluví

3. Ukázka vyplnění ankety:

ANKETA

Dostala se vám do ruky anketa, kterou jsem připravila pro účely svojí bakalářské práce. Prosím, abyste odpovídali pravdivě a pro své odpovědi nečerpali z internetu. Jde mi o autentičnost, ne o správnost odpovědí. Odpovědi sem dopište, případně nějak vybarvěte. Vyplněno můžete poslat na Schneba@seznam.cz Díky ☺

1. Četl/a jsi román Příběh inženýra lidských duší? A) ano **B) ne**
2. Co podle tebe titul znamená? Co si pod ním představíš? (žánr, téma, autor...)
Román o člověku, který manipuluje se svým okolím, ovlivňuje jeho každodenní život. Škvorecký. Próza
3. Víš, jakým způsobem titul vznikl? (odpověz jak, ale pouze, pokud to víš jistě, pokud nevíš, nech bez odpovědi)
4. Případá ti spíš:
A) vážný
B) komický
C) ironický
5. Četl/a jsi některá z těchto děl?
(vybarvi ty, která ano)
A) E. A. Poe: Havran
B) E. A. Poe: Dobrodružství A. G. Pyma
C) N. Hawthorne: Šarlatové písmeno
D) M. Twain: Dobrodružství Huckleberryho Finna
E) M. Twain: Záhadný cizinec
F) S. Crane: Rudý odznak odvahy
G) F. S. Fitzgerald: Něžná je noc
H) J. Conrad: Srdce temnoty
I) H. P. Lovecraft: V horách šílenství
J) J. Škvorecký: Zbabělci
K) J. Škvorecký: Tankový prapor
L) J. Škvorecký: Mirákl
6. Zajímáš se o události 2. světové války na našem území nebo události dob komunismu v Československu? Řekl/a bys, že jim zhruba rozumíš? A) ano **B) ne**

Úryvek:

„Milý Dane, predem mojho dopisu prijmi srdočný pozdrav aj milú spomienku. Tento dopis ti píšem z kulturného zájazdu do Nemeckej demokratickej republiky. Tento zájazd dostalo naše JRD jednotné roľnícké družstvo ako odmenu lebo sme byli vyhodnotení ako najlepšie na okrese. Tento zájazd máme zdarma a já o něm napíšam článok len čo sa vrátíme domov za ktorý dostanem najmeněj 80 Ksč. Bude to už moj tridsiatý sedmý článok! Už som napísal tridsiat' šest článkov a všetky mi vytlačili pričom som za každý dostal vyplacené 70

- 100 Ksč dla dlžky. [...]

V Německej demokratickej republike sa mi veľmi páči majú tu zbožie inakšie od nás aj tu majú súkromné obchody kde sú majitelia zdvorilí. Boli sme aj v Karlmax Stad co bývalo Jena a tu ma premohli spomienky. [...]

Ten súdruh hovoril ako obyvateľstvo Dresden túžilo po mieri ale americkí válečný štváčia vyslali veľiké zvázi letadel a lietajúcich pevností a zhodili na Dresden vyšej 500.000 ton horlavých aj trhavých púm. Bol to neludski zločin voči míru milovnému obyvateľstvu Nemeckej demokratickej republiky od válečných štváčov ktorí rozpútali druhú svetovú vojnu a od tej doby aj iné vojny napríklad v Koreji a vo Vietnami a proti Egyptu a Izraeli.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 205-206, díl II)

7. Co dokážeš z tohoto úryvku dopisu říct o jeho pisateli?

Slovák, komunista, ZŠ max SŠ vzdělání, neumí německy

8. Posud' historickou pravdivost podtrženého tvrzení. Jak toto sdělení charakterizuje pisatele?

Historická událost se stala, jen je podaná zaujatě. Přejde mi, že má nekritický názor na věc a nejspíš šíří, co mu někdo řekl.

9. Připadá ti na dopisu ještě něco jiného v nepořádku? Pokud ano, napiš co a z jakého důvodu.

Nebylo „Kčs“? Asi hrubky, těžko říct u slovenštiny:), německá slova zapsaná spíš foneticky

10. Kterým z následujících jazyků alespoň trochu rozumíš?

A) angličtina

B) němčina

C) ruština

D) latina

E) slovenština

Úryvek:

„That´s Czechoslovak?“ ozve se za mnou. Leknu se. Ohlédnu se. Irena Svenssonová. V elegantním kabátku se sealskinovou podšívku, nějaká nákladná butika v Yorkwillu. Objevila se tu jako duch.

„Ne, česky,“ řeknu a dodám, trochu popuzeně, protože po skoro dvou letech mých instruktáží by to už mohla vědět i zabeďněná Kanadanka. „Žádný československý jazyk neexistuje.“

„Really?“ praví jakoby udiveně a zaposlouchá se do zpěvu. „She´s a terrific singer!“ vyjádří se chladně v superlativní terminologii své země. Plavé vlasy rozhozené na límci z kůže tuleních mláďat jí jiskří odleskem svítící mašiny na coca-colu.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 29, díl I)

Tato scéna zobrazuje rozhovor hlavního hrdiny se svou kanadskou žačkou. Porovnej tento úryvek s úryvkem následujícím a odpověz na otázky...

Úryvek:

„Hi, Danny! Jak přide, že sem tě neviděla za tak dlouhej čas? To seš tak lejzy, že mi ani nezazvoníš? Já budu ryli engry, když ke mě někdy nedropneš. Anforčnetly ted' sem zrovna byzy, a enyvej, ty máš vevnitř nějakej dejt, rajt? Tak báj, báj, a já nechci slyšet žádný exkjůzy!“ Přelítne kolem mě v jakýchsi stříbrných hrůzách z teploušské ševcárny na Yonge Street, má to snad čtvrtmetrové podešve a je to celé pošíťe blboučkými zlatými slovy jako LOVE, DEAR, HEART, DOVE, ted' kouknu, že to není tak blbé, protože mezi fragmenty slovníku z romantické poezie je taky docela maličkým písmem ukryto slovo

FUCK a kousek dál ještě menšími písmenky OFF, celé se to třpytí a sahá to Blběnce až nad kolena.

(J. Škvorecký, Příběh inženýra lidských duší, s. 42, díl I)

11. Kde se podle tebe tato scéna odehrává? A) Československo
B) Kanada
12. Jakým jazykem podle tebe postava Blběnky mluví? A) česky
B) anglicky
C) česko-kanadsky
13. Jsou podle tebe oba účastníci úryvku: A) Češi
B) Kanadřani
C) Kanadřan a Čech
14. Jakého efektu se podle tebe snaží autor takovýmto použitím jazyka dosáhnout? Co se snaží zachytit?
Atmosféru a jazyk, který používají lidé v emigraci.

